

NEMZETI
NŐNEVELÉS.

HAVI FOLYÓIRAT
LEÁNYISKOLÁK TANITÓNŐI, TANITÓI ÉS ÁLTALÁBAN
NŐNEVELÉSSEL FOGLALKOZÓK SZÁMÁRA.

SZERKESZTIK ÉS KIADJÁE

A BUDAPESTI SUGÁRUTI ÁLLAMI TANITÓNŐ-KÉPZŐ
INTÉZET TANITÓI.

XI. KÖTET:

1885. Janiár—Junius.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA.

TARTALOMMUTATÓ

A «NEMZETI NŐNEVELÉS» TIZENEGYEDIK KÖTETÉHEZ.

I. Neveléstan.

	Lap.
1. A tettetés pszichológiája. <i>Lederer Ábrahám</i>	15— 26
2. A lányiskolák és a női természet. <i>Felméry Lajos</i>	27— 32
3. A leányok testi neveléséről (ábrákkal). <i>Dr. Dirner Gusztáv</i> (I—II) ... .. 91—105; —	178—188
4. A fiú- és leányoktatás különbözősége. <i>Balogh Ármin</i>	106—115
5. A gyermekekről. <i>Sebestyénne Stetina Ilona</i>	116—121
6. A közmondások az iskolában. <i>Lederer Ábrahám</i>	267—276
7. Testgyakorlás és módszertani konferenciák. <i>Pisthy Károly</i> ...	353—359

II. Nevelésügy, neveléstörténet, életrajzok.

1. A két Mária Dorothea főhercegnő (Arczképpel) <i>Peterfy Sándor</i> ...	1— 14
2. Nőnevelési eszmék a múlt században Közli: <i>Komáromy Lajos</i> ...	59— 66
3. Az Eötvös-alap ünnepe. (1885, febr. 2.)	136—146
4. Az olasz felsőbb leányiskolákról. <i>De Gerando Antonina</i> ...	170—172
5. Dr. Ballagi Mór (Arczképpel). <i>Sebestyénne Stetina Ilona</i> ...	173—177
6. A francia felsőbb leányiskolákról. <i>De Gerando Antonina</i> ...	256—266
7. A kézimunka-tanfolyammal kiegészített polg. leányiskola és tanterve. <i>Krammer József</i> (I—II) ... .. 307—319; —	368—385
8. A berlini felsőbb leányiskolákról. <i>Guta József</i>	320—322
9. Trefort Ágoston, közokt. miniszter a néptanítókról....	329—332
10. A lányok nevelése Spártában és Athenében. <i>Dr. Gyulay Béla</i> ...	360—367

III. Női foglalkozás, kézimunka, háztartás.

1. A tanítónők a testületi életben. <i>Szarvas Gáborné</i>	85— 90
2. A «pesti jóltevő asszonyi egyesület.» (1817—1833.) <i>Dr. Kerék- gyártó Elek</i>	217—228
3. Nemzeti Nőnevelés vidéken (Belényes) <i>Sipos Julia</i>	229—235
4. A Mária Dorothea egyesület alakuló gyűlése. (1885, márcz. 25.)	244—246
5. A Mária Dorothea egyesület. <i>György Aladár</i>	249—255

	Lap.
6. Magyar költők hitvesei. (Arczképekkel) —a—a.	277—285
7. Nemzeti Növevelés vidéken. (Meczenzéf.) <i>Nagy Luiza</i>	286—292
8. Közművelődési egyesületeink és a magyar nők. <i>Felméry Lajos</i>	333—346
9. A női kézimunkák az orsz. kiállításon. <i>Sebestyénne Stetina Ilona</i>	347—352
10. Mária Dorothea egyesület. (5-ik kimutatás a tag- és adomány- gyűjtő ivekről)	410—412

IV. Módszertani utasítások, gyakorlati tanítások.

1. A leánynevelés kérdéséhez a történet-tanítás szempontjából. <i>Legowé u. Feleki József</i> (I—II)	33—44; — 147—159
2. A magyar nyelv tanítása az osztott elemi népiskola négy alsó osztályában. <i>Pásthy Károly</i>	67— 74
3. Gyakorl. tanítás a kézimunkából. (Bevezető beszélgetések az elemi l. isk. II-ik osztályában) —z.—	75— 81
4. Alapelvek a szabadkézi rajztanításban. <i>Hollós Károly</i>	160—162
5. A jellemképzés módszeréről. <i>Bánfi János</i> (I—II) 180—204; —	294—306
6. Irodalomismertetés a polg. lányiskolában. <i>Donner Lajos</i> ...	236—243
7. Nehány szó a vegytan tanításáról. <i>Jakab Géza</i>	400—409

V. Ismeretterjesztő cikkek az iskolai tanítás köréből.

1. Képek a Kongo vidékéről. (Nyolcz képpel) —n.—	45— 58
2. A «Niebelungok» és a «Buda halála» nőalakjai. <i>Subert Zsófia</i>	122—134
3. A légkörünkben előforduló fénytani tünemények. (Abrákkal) <i>Pokorny Ottokár</i>	215—216
4. A német nyelvnek államivá tétele II. József korában. <i>Marczali Henrik u.</i>	386—399
5. Könyvismertetések ... 82—83; — 163—167; — 322—324; —	413—415

NEMZETI NŐNEVELÉS.

VI. ÉVFOLYAM.

1885. JANUÁR.

I. FÜZET.

A KÉT MÁRIA DOROTHEA FŐHERCZEGNŐ.

Ha törvényhozóink nem is iktatták volna törvénykönyvünkbe a magyar nemzetnek József főherczeg nádor iránt való háláját, mégis szent kegyelettel őrizné e haza minden hű gyermeke az ő áldott emlékezetét. Mint a nemes érzésű gyermek gondos nevelőjéről, nem feledkezhetik meg a magyar sem nagy jótevőjéről, József nádorról soha!

Firól fira, nemzedékről nemzedékre hagyták örökbe az ő neve iránt való határtalan tiszteletet azok, a kik színről színre láthatták az ő fenséges alakját, és tanúi voltak, miképen óvta, védte, gondozta és vezette atyái jósággal és hűséggel, halálos álomból új életre ébredező nemzetünket egy félszázadon át. Alkotó kezének és nagy szellemének nyomai örök időnkig hirdetni fogják, hogy a mi nagyot, szépet a magyar nemzet a jelen század első felében alkotni kezdett, arra példát, buzdító bátorítást, hathatós támogatást nagy nádorától, József főherczegtől nyert.

Benne és általa jutalmazta meg a gondviselés a magyar nemzetnek legszebb erényét, a *hűséget*. Ő volt az első Mária Terézia, dicső királynőnk unokái közül, a ki a magyarnak ama szent fogadását: «Életünket és vérünket királynőnkért!» — eme tettekben nyilvánuló magasztos felelettel viszonzotta: «Életemet és véretem a magyar nemzetért!»

Nem kevesebbet, nem kisebbet adott József főherczeg nádor nemzetünknek, mint saját magát, az ő fenkölt lelkének teljességével, egy egész tettekben gazdag hosszú életet és az ő fenséges családjában élő vérenek és erényeinek nemzetnevelő erejét, varázshatalmát.

A halhatatlan emlékezetű nádornak nemzetünket boldogító áldásos munkásságában hűséges társa volt fenséges neje, *Mária*

Dorothea főhercegasszony. Az ő nemes követőiként folytatják a magasztos munkát dicsőült nádorunk fiának József főhercegnek udvarában és családjában, *Klotild* főhercegasszony és az ő legidősb leánya, *Mária* főhercegnő, ki a tanítónők menedékházának védnökségét kegyelmesen elfogadván, nagyanyja dicső nyomdo-kaiba lépett.

Felhasználjuk ezt az alkalmat arra, hogy hódolatunk és há-
lánk kifejezése mellett a két főhercegnőnek, a nagyanyának és
unokájának arczképét megismertessük olvasóinkkal s rámutassunk
azokra a magasztos erényekre, a melyek József főherceg nádor
nejét és az ő fenséges családjának nőtagjait, a *nemzeti nőnevelés*
eszményképeivé avatták.

Mária Dorothea 1797-ben, november 1-ső napján született.
Atyja a magyar nemzet iránt mindenha rokonszenvező Würtem-
bergi fejedelmi háznak hercege, *Lajos Frigyes* volt, anyja pedig a
Nassau-Weilburgi fejedelem családjából származott. Házasságra
1819-ben, augusztus 24-én lépett s József Antal János főherceg-
nek, Magyarország nádorának harmadik hitvese volt.

Hazánkba érkezvén, főgondját arra fordította, hogy fenséges
férjével elfeledtesse ama súlyos csapásokat, melyek az ő nemes
szívét a családi életben egymás után sujtották. Két árvájának,
István főhercegnek és ikertestvérének, Hermina főhercegnőnek
édes anyjok helyett édes anyjokká lön. Az önfeláldozásra hajlandó
nemes női szívnek egész bensőségével ölelte keblére fenséges fér-
jének e drága kincseit. Ő, ki szintén megismerte az árvaságot,
korán elhunyt édes atyjának szent emlékezetéből oly végtelen
szeretetet merített a reá maradt anyátlan árvák iránt, hogy azok
soha sem érezhették azt a veszteséget, mely akkor érte őket, mi-
dön anyjuk életét az ő világrajöttük kioltá.

Nemes lelkének ezért később, midőn elsőszülöttjét, Erzsé-
betet, 1820-ban augusztus 23-dikán egy hónapos korában elra-
gadta a halál, enyhítő vigaszul szolgált mostoha gyermekeinek
szerencsés fejlődése, ártatlan vidámsága és hozzávaló benső ragasz-
kodása. Vallásos érzelmektől áthatott erős lelke keresztényi meg-
nyugvással viselte emez első nehéz megpróbáltatását, mely csak

mélységesebbé tette igaz női lelkének, ama fenségesen szép vonását, a mely a szenvedők és szerencsétlenek iránt való részvétben nyilatkozott.

De nem szünt meg fogadott gyermekei iránt való anyai szeretete akkor sem teljes fényével ragyogni és boldogító melegséggel rájuk áldást árasztani, a midőn az isteni kegyelem saját magzataival vette őt körül. Anyai, nemes szíve kiapadhatlan forrásként **annál** bőségesebben osztotta a szeretet éltető sugarát, minél többen **lettek azok**, kiket a teremtő anyai gondjaira bízott. Elhúnyt Erzsébetje után Sándor főherczeggel, majd Erzsébet Francziska főherczegnővel, József főherczeggel, s végül Mária főherczegnővel ajándékozta meg a gondviselés. Azonban, az anyai szív sem élvezheti ama boldogságot, melyet gyermekeiben keres és talál, teljesen zavartalanul: József főherczeg nádor fenséges nejének életét sem hagyta a sors anyai szenvedések nélkül. Érezte ő is az öröök között amaz anyai aggodalmakat is az ő teljes mértékükben, a melyekkel a gyermekeiket maguk gondozó és nevelő édes anyáknak meg kell küzdeniök; mert Mária Dorothea főherczeg asszony maga gondozta, maga nevelte gyermekeit! A csendes egyszerűséget kedvelő főherczegnő nem is sejtette azt a fenséget, mely egész lényén előmlött az által, hogy a mi más halandóknál csak egyes szerencsés pillanatok fel-felvillanó tüneménye — a legszebb ére nyek gyakorlata — az nála mindennapi életszükségletté vált és őt az édes anyák dicső eszményképévé vatta.

Nagyobb csapások is érték anyai szívét. Sándor fiát az 1837-dik évben vesztette el. Leirhatatlan volt a gyász, mely a 11 éves kedves fiúnak halálával a főherczegi családra borult. Hermina főherczegasszonynak gyászos halála pedig az 1842-dik évben következett be.

A fenkölt lélek azonban e súlyos csapások között sem tagadta meg magát. Akkor is, midőn saját szívét kétségbeejtő fájdalmak dúlták, talált ő erőt magában arra, hogy hitvesi szent kötelességét teljesítve vigasztalja a megsomorodott szívű atyát.

Nemcsak mint édes anya, hanem mint hitvestárs, mint feleség is eszményképe lett ő a magyar nőnek. — Két összeillőbb nemes

lelket, mint a kik a nádori család élén állottak, a földi létben képzelní sem lehet. A milyen anya és feleség volt a nádorné, olyan atya, olyan férj volt nádor is. Horváth Mihály püspök, nemzetünk jeles történetírója, ezeket mondja József főherczeg nádorról, mint családapáról:

«Gyermekei nevelését ő maga szokta igazgatni, s őket egyébkor is gyakran, de kivált próbatételeken szigorúan megvizsgálta. Gyermekei bensőséggel ragaszkodtak hozzá; s egyrésztől komoly, de fesztelen méltósággal párosult nyugalma, másrésztől vidámsága és szívjósága korán megnyitotta neki azoknak szívét, s igen jótékonyan hatott jellemök fejlődésére. A legszívesebb részvét övéinek jóléte iránt, s az önfeledésig emelkedő önzetlenség két fővonása volt családi életében. Semmit sem tartott ő igen súlyosnak magára nézve, mi családját illette, semmit igen csekélynek vagy érdemtelennek, mi övéinek állapotjára, gyermekeinek nevelésére befolyással lehetett. Hajlamát a történet-, régiség- és természettudományokra fiaiba is igyekezett átöntení, őket egész muzeumtól környezve nevelvén. Este nyolcz órától kilenczig rendesen családja körében mulatott; s midőn a városban tartózkodott ezen óra volt egyetlen megnyugvása folytonos dolgai között. Az asztalnál rendesen keveset, de fűszerrel s vidámsággal beszélt, midőn azonban a családnak valamelyik tagja beteg volt, némán az aggodalomnak látható jeleivel arczain ült az ebédnél. Egyébiránt gyermekeinek betegségében igen élénk gondoskodást fejtett ki irántok; minden órát, melyet halmozott foglalkodásai közt meggazdálkodhatott, a beteg ágyánál tölte, résztvéve, vigasztalva, vidítva, atyai szívéből eredt beszélgetései által. Midőn Sándor fiát és Hermina leányát István főherczeg ikertestvérét, vitte el a halál, több ideig nem jelent meg a közös asztalnál.»

Ily fenséges tulajdonságoktól fénylő férj oldala mellett Mária Dorothea anyai szívének ereje és hatalma bámulatos fokra emelkedett és kifejlődtek s kimagaslottak lelkében a hitvesi erények is. A férj gondolata, vágya még nem is nyerhetett szóval kifejezést, már azoknak megvalósításában fáradozott a feleség. Azt óhajtott a nádor, hogy neje sajátítsa el a magyar nemzet nyelvét, a fen-

séges asszony már rég megelőzte ezen óhaját, s együtt tanulta dadogni kezdő gyermekeivel azok *anyanyelvét*.

Igy jöhetett létre ama nemzeti életünkre nézve oly nagy fontosságú történeti esemény, melyről a magyar nemzet örökké hála-
lással fog megemlékezni. *Most éppen hatvan esztendeje, — az 1825-diki országgyűlés alkalmával, 1826-ban január 5-dikén történt, hogy a midőn a két táblának küldöttsége Pozsonyban, József főherceg nádort és családját hódolatteljesen üdvözölte, a küldöttség vezetőjének, Kopácsy József veszprémi püspöknek, magyar nyelven tartott szónoklatára, Mária Dorothea főhercegnő is magyar nyelven válaszolt; megköszönte a karok és rendek üdvözlését, s barátságát, rokonszenvét és ragaszkodását fejezvé ki «nemzetünk» iránt, az isten áldását kérte a rendekre és a hazára.*

Nagy jelentőségű fontos mozzanat volt ez akkor, a midőn még magyar főuri asszonyaink nyelve német vala és francia, s a kellemes meglepetést, melyben a fenséges asszony a nemzetet ezáltal részeltette, fokozta az a körülmény, hogy eddigelé nem beszélt nyilvánosan magyarul, s általában úgy tudták, hogy nem érti nyelvünket; pedig ő már ekkor egy évig rendszeresen tanult magyarul, s bár nyelvünkön még folyékonyan társalogni nem is volt képes, hanglejtésében nagyon kevésbé lehetett észrevenni az idegenszerűséget. Nem csuda tehát, hogy ha Mária Dorotheának magyar beszéde a karokat és rendeket benső örömmel és ámulattal tölté el.

Nagy ünnepnap volt az a lelkes hazafiakra nézve, a melyen a fenséges uralkodóház nőtagjainak egyike legeslegelőször magyarul szólott a magyarokhoz. Országgyűlési határozatnak is tárgyává lön e tény s felsőbükki Nagy Pálnak, Sopronmegye híres követének, indítványára a rendek elhatározták, hogy a kézirat, mely a főhercegnő magyar beszédét, saját kezének vonásaival magában foglalta, s a melyet ő fensége a deputáció szónokának, Kopácsy püspöknek átadott volt, örök emlékezet okáért a nemzeti muzeum kincsei közé helyeztessék.

Mária Dorothea főhercegasszony az által, hogy a magyar nyelvet elsajátította, nagyban előmozdította a nádornak nemzet-

nevelő törekvését; mert ha nem talált is a magas példa azonnal sok követőre főuri köreinkben, mégis varázshatalommal hatott az nemzeti életünkre, mert kezdete volt a nemzeti nyelv dialának.

Azonban nemcsak a magyar nyelvnek megdicsőítésére vonatkozó szent törekvésben, hanem a magyar földnek megszépítésére célzó munkában is hűséges segítője volt Mária Dorothea az ő férjének, József nádornak. Míg főuraink nagyobb része abban az időben nem tudta magát itthon otthoniasan érezni, s a nemzeti vagyont idegen föld gazdagítására és szépítésére pazarolta: addig a nemes főhercegi pár, miután e földet hazájává, s a magyar nemzetet véreikké fogadta, — csak itthon érezte magát igazán otthon. Mária Dorotheának sem feküdt semmi jobban a szívéen, mint az, hogy Alcsúth földi paradicsommá, s Budapest nagy, fényes fővárossá változzék át, s fenséges férjével együtt tervezgettek, együtt szépítgettek ők Alcsúthon és Budapesten.

És Alcsúth a nagy nádornak e pihenő helye, mely még 1819-ben kietlen pusztaság volt lassanként csakugyan át is alakult éden né. Kezdetben a hűséges nő egyedül lelkének és szívének nemes virágaival ekesítgette a sivár környezettől rideg falusi kastélyt; de később meghódolt a természet is, s a magyar föld háláosan jutalmazá meg a főhercegi pár kitartó törekvéseit. Még a fenséges asszony sem kicsinylette a magyar föld művelésével való időtöltést; együtt ápolták és gondozták az anya és gyermekei azon növényeket, melyek iránt az atya leginkább érdeklődött. Ha arról volt szó, hogy a nádornak örömet szerezzenek, az egész család követte az édes anya példáját, kinek figyelme minden apróságra ki tudott terjedni; mert a kis dolgokban és részletekben is nagygyá és fenségessé válható női léleknek egész erejével azon volt, hogy férje ott érezze magát a legboldogabbnak, hol övéi veszik őt körül. — A cselédséget és az urodalom jobbágyait a nemesszívű főhercegnő, férjének magasztos példáját követve, elárasztotta kegyelmes jóságával. Különös gondot fordított a cselédség gyermekeinek gondozására és nevelésére. Az a nagy terem, a melyben a cselédasszonyok gyermekeinek menhelye, ovodája volt, s a mely-

ben a főherczegasszony kegyes intézkedése következtében rendesen egy-két értelmesebb cseléd örködött a többiek gyermekei fölött, kik a mezei vagy kerti munkával voltak elfoglalva, sokat beszélhetne arról, hogy milyen odaadással gondozta Mária Dorothea a cselédség gyermekeit is. Maga is naponta többször bement e kisdedek közé, dédelgette őket s szívesen elmulatozott velük.

A kisdedeken kívül kivált a betegekkel érezte nemes részvétét. Hogy mennyire fogékony volt a mások szenvedése, balsorsa iránt az ő fenkölt lelke, a következő kis történet, melyet egy ma is élő öreg anyókatól hallottam, eléggé megvilágítja. — «Mikor még mint cseléd szolgáltam Alesúthon, a palatinus udvarában — mondja az öreg — boldogult férjem, ki gr. Batthyány Lajost szolgált mint inas a városban, egyízben meglátogatott. Gyalog jött szegény utánam s épen a cselédgyerekek szobájában talált. — Hogy a hosszú gyaloglástól megfájdult lábait fölüdítsük, lábvizet adtunk ott neki. Javában beszélgettünk, midőn a főherczegasszony a szobába lépett. Én is megijedtem, de még jobban férjem. Halálsápadt lett a szegény; de a fenséges asszony, miután megtudta, hogy az elsápadt ember az én férjem, nyájas szavakkal megnyugtatott bennünket, meghagyta, hogy étellel és itallal is szolgáljanak a kimerült embernek és arra intette szegény férjemet, hogy hasonló nagy gyalogútra többet ne vállalkozzék; mert a ki úgy el tud sápadni, annak nem való a nagy megerőltetés. — Oh, hogy mily jól ki tudta az áldott fenséges asszony nézni férjemből a baját már ekkor: csak később értettem meg, a midőn a szerencsétlen fogságba esett uraságának hűséges szolgálatában, Bécsujhelyt szívhüdesben hirtelen meghalt.»

Az alsúthi uradalom népének vénei áldások közt említik az öreg nádorné nevét még ma is; de nem csuda, hisz ép oly igazszívű pártfogójuk, gondozójuk volt ő nekik, mint a mily kegyelmes földesuruk volt maga a nádor.

Budapestnek, a régi Budának és Pestnek akkor, a midőn József nádor hazánkba érkezett 1795-ben szept. 19-én, legkevésbbé sem volt fővárosias külseje. Különösen elhagyatott állapotban volt Pest, a melynek akkoriban alig volt 25—30 ezer lakosa. Ámde

MÁRIA DOROTHEA, JÓZSEF NÁDOR NEJE.

MÁRIA DOROTHEA, JÓZSEF NÁDOR UNOKÁJA.

a nemzetnevelő nádor azonnal fölfogta Budapestnek kedvező fekvéséből azt, hogy e városnak nagy jövője van, s valóságos szenvedélylyel fogott hozzá Pestnek szépitéséhez, és ámbár ezer akadálylyal kellett kivált eleinte megküzdenie — szívós kitartását siker koronázta e téren is. — «Szívének városa» rohamos fejlődésnek indúlt különösen 1838 után; pedig ez évben a rendkívül megnőtt Dunának romboló árjai a már szépen emelkedő városnak felet romba döntöttek, s annak gondozóját, a nádort majdnem kétségbe ejtették.

A hűséges nő, Mária Dorothea együtt érezvén férjével, a nagy nádornak örömeit és fájdalmait egyiránt megosztotta. A város emelésében nemcsak azáltal vett részt, hogy annak iparát támogatta s a mit csak itthon megkészíttethetett, nem külföldről hozatta, hanem és főleg azzal, hogy támogatta az egyes közhasznú egyesületeket, különösen pedig hogy részt vett az emberi nyomor enyhítését célzó *pesti nőegyletek* működésében. — A nőegyletben, mely előbb virágzott nálunk mint Bécsben, a főherczegasszonynak az egyenesen kitűzött cél mellett, mely a nyomor enyhítésében állott, egy másik, nem kevésbé nemes mellékgondolat lebegett szemei előtt, nevezetesen az, hogy jó irányt adjon, hasznos és szent célú tűzzön ki a magasabb állású és gazdagabb hölgyvilágnak. És e célját el is érte. Az ő nemes szellemében működő nőegylet csudálatos eredményt mutatott föl; több oly intézetnek vetette meg az alapját, melyek ma a fővárosnak legszebb intézményei közt foglalnak helyet. Volt e nőegyletnek már a húszas években *szeretetháza, női kézimunka raktára, szegény gyámoldája* és *szemhályog gyógyító kórháza* stb. A nádor-pár példáját követve, kik a várpalotában az 1838-dik árvíz alkalmával 60 szobát bocsátottak a menekülők rendelkezésére s ott őket minden szükséges dologgal ellátták, a nőegylet e nagy katasztrófa alkalmával is szép jeleit adta áldásos tevékenységének. Mária Dorothea, mint a nőegylet vezérszelleme, a nemeslelkű budapesti nőknek fenséges példát adott abban, hogy miként működik az igaz emberbaráti szeretet feltűnés és zaj nélkül, úgy, hogy még a bal kéz sem tudja meg a jót, mit a jobb kéz mível. Adományait többnyire titokban

s mások közvetítésével nyújtotta. Így szépítette a nádor neje Budapest társadalmi életét, míg férje a nagyobb szabású szépítési terveknek alkotásában és megvalósításában fáradozott.

De nem vonúlt vissza a főhercegasszony ama feladattól sem, mely reá, mint a nádor nejére és az uralkodóház egyik nőtagjára várakozott; akár itt volt József főherceg nádor Budapesten, akár fent Pozsonyban az országgyűlésen — valahányszor csak maga köré gyűjtötte férje a nemzet főurait és képviselőit, megjelent ő is, hogy leereszkedő nyájas modora és szellemdús társalgása által megnyerje a szíveket azon magasztos célok támogatására, melyeket a nagy nádor szelleme kitűzött.

S így a nagy nádor azon boldogító öntudattal élhette utolsó éveit, hogy a magyar nemzet az ő gondos vezetése alatt megízmosodva közeledik célja felé s Európa műveltebb országai között foglalhat helyet. A hálás magyar nemzet nagyszerű ünnepélyekkel készült megülni József főherceg nádori méltóságának félszázados évfordulóját, 1846 november 12-dikét; de a nemzet forró óhajta nem teljesülhetett. A közöröm napja közaggodalom és bánat napjává lön. József főherceg 1846 október havában veszélyes betegségbe esett és az 1847-dik évi január 13-dikán reggel 9 órakor örök nyugalomra szenderült.

Ezen idő alatt mutatta ki Mária Dorothea vallásos lelkének teljes fenségét és hitvesi erényeinek legmagasztosabb oldalait. Maga ápolta, maga gondozta a fenséges beteget kezdettől fogva s valahányszor komolyabb fordulatot vett a baj, még az éjjeli nyugalomról is lemondott, hogy beteg férjének folytonosan közelében lehessen. Az utolsó 18 nap alatt csak perczekig hagyta el a szenvedőt s fáradságot nem ismerő hűséggel ápolta a halálra készülő nádort. Vérző szívvel, de fenséges nyugalommal s ajkán a bátorító reménység szavaival erősítette a halál gondolatával foglalkozó családapát, ki mielőtt elköltözött volna ama jobb hazába, gyermekeit sorra megáldotta és István főherceg fiával a család jövőjére vonatkozó kívánságait is közölte.

Miután a fenséges asszony férje hült tetemeitől búcsut vett, özvegységének még gyászában is boldogult férjének élt, teljesítette

hű odaadással annak minden kívánságát s egészen visszavonúlva a nagy világtól, gyermekeinek boldogításán fáradozott. Egyetlen kedvtelése abban állott, hogy az emberi nyomort a hol csak módjában volt, enyhíté. Miként férje életében a budapesti szegényeknek, akként Bécsbe költözése után a bécsi szegényeknek volt kegyes jóttevőjük.

József nádort neje 8 évvel élte csak túl, de a gondviselés kegyelméből megérte, hogy leányait boldog házas életben láthassa. Erzsébet leánya 1847-ben október 4-dikén lépett házasságra Estei Ferdinánd főherczeggel; de csakhamar özvegységre jutván másodízben 1854-ben Károly Lajos főherczeghez ment nőül. Mária leányát pedig az 1853-dik esztendőben augusztus 22-dikén a brabanti herczeg, a jelenlegi belga király vezette oltárhoz. Fiának József főherczegnek boldog családi életét nem láthatták meg földi szemei.

A magyar nemzet iránt való kegyes jóindulata a fenséges asszonynak soha sem változott meg. Még a legnehezebb korszakban is mindenkor kimutatta nemzetünk iránt való változatlan rokonszenvét. Számos magyar család érezte az ő kegyelmének áldásait míg csak élt.

Életének végső napjaiban még egyszer ide vezérelte nemes szíve hozzánk, hogy ott hunyhassa le örök álmra áldott szemeit, hol fenkölt lelke 28 éven át a nagy nádorral együtt annyi áldást árasztott nemzetünkre. Erzsébet főherczegnő beteg ágyához jött le Budára a fenséges anya, hogy kedves leányát és annak ujszülöttjét ápolja és e nemes foglalkozás közben érte el ama betegség, mely 1855-ben márczius 30-án kioltá a legnemesebb életet egyikét. A nemzet némán könnyezte meg a fenséges asszonyt; de a könnyek vérvő szívből fakadtak.

Lelkének porhüvelyé örök álmát a halhatatlan emlékezetű nádor koporsója mellett nyugossza a főherczegi sírboltban a királyi várpalota kápolnája alatt. Szelleme pedig egyesülve férjének szellemével itt maradt, itt él közöttünk, s folytatja a szent munkát fenséges gyermekeiben és azok családjában.

József főherczegnek az ő főséges fiának szívében is a dicső szülők magasztos szelleme lobog oltári szent tűz gyanánt. E szellem árasztja el fényével éltető és boldogító sugaraival az alcsúthi tündérlakban és a budavári főherczegi palotában székelő fenséges családot. József főherczeg atyjának, fenséges neje Klotild főherczeg asszony pedig Mária Dorotheának dicső erényeit és nyomdokait követve folytatják a nemzetnevelés művét és fenséges gyermekeiket úgy vezetik, hogy azok is örökösei lehessenek ama magasztos erényeknek, melyek a főherczeg nádort és nejét a magyar nemzet eszményképeivé avatták.

S a fenséges főherczegpár szülői fáradozását nemzetünk hártalan öröme a legszebb siker koronázza. Unokáikban is megáldotta a nádorpár jóságát a népek hatalmas Istene. Testi és lelki szépség ragyog a fenséges sarjakon. József főherczeg legidősebb gyermeke *Mária Dorothea* főherczegasszony dicső nagyanyjának és fenköltlelkű édes anyjának példáját követve már kilépett a szűkebb házi és családi körből, hogy részt vegyen a magyar nemzet szebb törekvéseiben, a boldogult nádorné által fölbresztett egyesületi életben. Védasszonyává lön az ifjú főherczegnő a magyar tanítónők és nevelőnők menedékháza megalkotásán fáradozó egyesületnek. A nemzet nevelő nádor unokája nem kezdhetette volna hozzá méltóbb téren magasztos hivatását e nemzet körében, mint ezen egyesületben. Nemes szíve egész melegséggel föl is karolta azt az eszmét, hogy menedékhelyet kell teremteni a nemzet azon szerény munkásainak, a kik a nemzeti nőnevelés eszméjét szolgálják, s kizárva a családi boldogság paradicsomából agg napjaikat elhagyatottságban töltik.

Az egyesület iránt való nemes érdeklődésének többszörösen kifejezést adott; kegyesen megengedte, hogy az egyesület az ő nevéről *Mária Dorothea* egyesületnek neveztessek el, s 500 frtnyi alapítványt tett az egyesület céljaira. E hó 6-ikán fogadta Mária főherczegnő a nála tisztelgésre és hálaköszönetre jelentkezett egyleti küldöttséget.* S e fogadtatás alatt oly fényes bizonyosságát adta

* A küldöttség tagjai voltak: Békey Imre, miniszteri oszt. tanácsos és budapesti kir. tanfelügyelő vezetése alatt: Zirzen Janka, Kralovánzky Istvánné, Békey Imréné, Bischitz Dávidné és Weisz B. Ferencz.

a bájos ifjú főherczegnő nemes szellemi tulajdonainak, s a nőnevelés iránt való érdeklődésének, hogy a küldöttség tagjait úgy ez által, valamint a kitüntető kegyes fogadtatás által egészen elbűvölte.

A küldöttség vezetőjének üdvözlő és köszönő szavaira a fenséges főherczegnő a következőket válaszolta:

«Igen örvendek a mondott nemes czélú egylet létesülésén. Élénken érdeklődöm iránta, s reménylem, hogy az, mint másutt, úgy Magyarországon is áldosan fog működni és virágozni. Nagy hézagot pótló intézmény lesz a menedékház, s valójában ideje volt ekként is gondoskodni a magyar tanítónőkről s nevelőnőkről.»

Ezután a küldöttség tagjait egyenként bemutatatta magának a főherczegnő, élénken tudakozódott közgyűlés ideje felől, s hajlandóságát fejezte ki az iránt is, hogy az alakuló közgyűlésen, ha akkor Budapesten fog tartózkodni, s ha valami véletlen által gátlva nem lesz, az elnöki tisztet örömmel teljesíteni.

Lesz tehát menedékházatok derék magyar tanítónők és nevelőnők; Mária Dorothea unokája, ki az ő nevét és szellemét örökölte, védelmébe fogadta ügyeteket; az ő erélye és szívjósága, melyet édes anyjának jellemvonásaiból is örökül nyert, nem engedi, hogy a megkezdett mű félben maradjon.

Imádkozzatok, hogy a kegyelem Ura Istene áldja meg védasszonyotokat és fenséges szülőit zavartalan boldogsággal, s a nemzet veletek együtt «áment» rebeg!

PÉTERFY SÁNDOR.

A TETTETÉS PSZICHOLÓGIÁJA.*

Ha azt akarom, hogy felolvasásom legalább tárgyánál fogva előre is figyelmet költjön, úgy kétségtelenül szebb tárgyat kellett volna választanom, mint a tettetést, melynek rettenetes hatalmát Shakspeare Hamletjében következő szavakkal ecseteli:

«. . . . . Nem hijába mondják
Sok példa van rá — hogy ájtatos arcezzal,
Kegyes gyakorlattal bezukrozzuk
Magát az ördögöt.»

és melynek már megnevezése is undort gerjeszt az őszinte és becsületes ember keblében.

Valóban! a tettetés, a képmutatás és szenteskedés csakugyan utálatra méltó; de valamint a természetbúvárnak nemcsak a büszke ló s a kedves kanárimadár életét, hanem a sok ember által utált pók és a kártékony filokszera természetét; nemcsak a rózsák virágzását és történetét, hanem a gombák és baktériumok fejlődését és szervezetét is figyelemmel kell kísérni; úgy a pszichológusnak is nemcsak az emberi lélek nemes erényeit, hanem rossz tulajdonságait is figyelme tárgyává kell tennie. Mert a természetben és az emberi életben a nagy és a nemes, az apró és az aljas; jó és rossz, erény és bűn bizonyos természeti törvények szerint fejlődik. S az emberi kebelben nemcsak a szeretet, a hűség, az igazság és nagylelkűség élnek mint hatalmas ösztönrugók, hanem az irigység, az önzés, a becsvágy s a rombolási ösztön is gyakorolják hatalmas befolyásukat. Az igazság, bölcsesség, elővigyázat és becsület mellett a csalfaság, hamisság, ravaszság színlelés és tettetés is

* Felolvasta a Köznevelési egyesületnek Schwarz Gyula úr lakásán tartott közgyűlésén.

élősködnek az ember szívében; de mind ezen erények és bűnök, ezen szellemi és erkölcsi jó és rossz tulajdonságok, mint ilyenek nem az emberrel vele születtek, hanem azok nevelés, példa, szoktatás és tanítás által fejlődnek ki és válnak az ember természetévé. Ezért kellene minden embernek saját lelkét és természetét jobban ismernie; ezért fontos a tettetésnek, mint lelki tüneménynek lényegét és fejlődését figyelemmel kísérni. — *A tettetés mint szokás az egész társadalomban uralkodik, mint művészet sok élvezetet nyújt, és mint gonosz szenvedély borzalmat gerjeszt és sok társadalmi bajt okoz.*

Különösen szülőknek, nevelőknek, tanároknak, orvosoknak bírának, diplomatáknak, de szép fiatal lányoknak is igen ajánlható, hogy a tettetés, a képmutatás lényegét, módjait, okait, hatásait és jeleit ismerjék.

Hogy ezt a czélt részben elérhessük, bátor leszek a t. vendégkoszorút az én pszichológiai muzeumomba vezetni, hol a tettetés különböző alakjai fel vannak állítva.

Ezen muzeum öt teremből áll.

Az első terem ajtaja felett egy kigyó van felrajzolva, valószínűleg azért, mert a sz. írás szerint Luczifer kigyó alakot öltve hozta először a tettetést a földre. Az első terembe lépve, látunk pillangókat, melyek madarak közeledtére színüket megváltoztatják, a madarak mozgásait, életmódját utánozzák, egy szóval tettetik magukat, hogy a madarak őket madaraknak tartva, meg ne egyék.

A természetbúvárok a kis állatok eme képességét *mimikrynek* nevezik.

Tovább menve megpillantunk néhány ganaj-bogarat, melyek egy varjú láttára halottnak színlelik magukat, minthogy e madár csak eleven rovarokat eszik.

Valamivel felebb látunk egy elefántot, mely egy festőt és annak éppen most rajzolt képét vízzel befecskendezi. A festő t. i. hogy az elefántot nyitott szájjal festhesse le, mindig egy almát tartott az állat szája elé, mintha azt szájába akarná dobni. E tréfa nem tetszett az elefántnak; elment azonban a nélkül, hogy boszankodását nyilvánította volna, a nélkül, hogy valami rossz szándékot

mutatott volna; de nem sokára vissza jött és a festőt megbüntette. E termet körüljárva még egy majom köti le figyelmünket, mely látszólag közömbösen nézi, miként teszi félre gazdája a jó ízű falatot; de alig távozik a gazda, a négykezű képmutató mohón fog az evéshez.

A természet sok állatot ruházott fel azon képességgel, hogy színét, mozgását színlelhessen; az a tettetési képesség az állatoknál mintegy eszközül szolgál arra, hogy magukat erősebb ellenségeik ellen védelmezhessék, vagy hogy életüket fentarthassák.

Az állatoknál a tettetés tudat nélkül, tehát ösztönszerűleg történik. Egészen másképen nyilvánul a tettetés az embernél. A hol nagyobb a világosság, ott nagyobb az árnyék is.

Az embernek képességei nagyobbak és számosabbak, a tudat világosabb, az öntudat tisztább, az utánzási tehetség sokkal nagyobb, a képzelem élénkebb, az érzelmi élet gazdagabb, az eszközök a lelki-állapot, a gondolatok és vágyak kifejezésére sokkal változatosabbak. Ezért találjuk az embernél a tettetést oly sokféleképpen különböző alakban, melyek egy része *muzeumom második termében van feltüntetve*.

Ez a terem valamennyi közt a legnagyobb. Minden nemnek és minden kornak, minden nemzetnek és minden rangnak van itt képviselője. Itt láthatók a vallás farizeusai; a politika és diplomacia, a szerelem és a divat, az illem és a hiúság, a kereskedelem és a szédelgés, minden kör és minden társadalmi osztály ide küldte álnok képviselőit. Az ajtó felett látunk egy női alakot, ki egy szép álarczot tart kezeivel arca előtt, hogy rút arczképét elrejtse. Ez a tettetés jelképe.

Mindjárt az ajtónál látjuk Jakab patriarkhát, ki anyja, Rebeka közvetítése mellett színlelés által öreg atyja áldását megnyerte.

Amott látjuk Ulyssesst, kit a görög monda nemcsak vitézsége, hanem bölcsesége, csalfasága és ravaszsága miatt dicsőített, kinek Minerva maga koldus alakot adott, hogy hű nejének Penelopének tolakodó kérőit megbüntesse.

Ha t. hölgyeim és uraim az emberiség történetét a tettetésre

vonatkozólag átlapozzák, úgy azt fogják találni, hogy a hamis-
ságot, a csalfaságot és tettetést a vad népeknél és az ókor művelt
népeinél is igen gyakran használták, sőt háború idején mint
erényeket becsülték.

A műveltséggel változnak az erkölcsi nézetek; minden kor-
szakban más-más erények uralkodnak, de az ember természete
mindig változatlan marad.

És mit mutat a jelenkor?

Itt látunk egy ártatlan, olvasni nem tudó gyermeket, ki újsá-
got tart tart kezében, mintha annak buzgó olvasója volna. Amott
több leányka játszik, s a hat éves Erzsi a szigorú házi asszony sze-
repét adja és pöröl az öt éves szakácsnéval és a négy éves szobaleány-
nyal. Nekünk ezen színlelési játék tetszik; s noha a kicsinyek igen
jól utánozzák a felnőttek arczkifejezéseit és azok beszédeit: még
nem nevezzük tettetésnek, képmutatásnak, mert mindez csak tré-
fából történik. Ép ily ártatlannak tartjuk az álarczot és az álruhát
farsang idejében, melynek mulatságos ünnepe nagy részt csupán
a görög Bacchus-ünnepély és a római Saturnus-ünnepélynek
utánzása.

Majd egy pajkos fiatal embert látunk, ki örömét leli abban,
ha embertársait pajkos tréfából rászedheti, s egy hatvan éves Don
Juant, amint fején parókával, kipödört bajuszszal, hamis fogakkal
ifjúságot tett.

Minden időben, de különösen az újabb korban az igazság,
az őszinteség, mint legszebb erény, mint az erkölcsös jellem leg-
lényegesebb tulajdonsága magasztaltatott; mindennek daczára a
legtöbb ember élete nem más mint folytonos színlelés

«Oh mért ébredtem, hogy körültekintve
Jobban megértsem e kor törpeségét
Mosolygó arcz alá rejtett bűnével
S a megszokás hazug erényivel.»

mondja Ádám, Madách «Ember tragédiá»-jában.

S valóban ott találjuk a színlelést minden téren, a vallás, a
politika s a társadalom terén, divat, vagy konvencionális szokás,
vagy kénytelen hazugság név alatt.

Így pl. az éjjeli őr, a levélhordó, a házmester, kik új évkor nekünk boldog új évet kívánnak, ki tudja, mit gondolnak mellette.

Nem beszélhetünk a színlelésről, hogy eszünkbe ne jusson bölcS Salamon mondása.

«Némelyik gazdagnak tetteti magát, holott semmije sincs, más szegénynek adja ki magát és tömérdek vagyona van.»

Épen oly helyesen mondhatta volna: Némely hölgy szépnek látszik, de valóságban rút, némely hölgy testesnek látszik, míg valóságban sovány.

Mivel már nagyjában megismerkedtünk a tettetés tüneményével, engedjék meg, hogy az elmondottakból néhány lélektani következtetést vonjunk le. Miben áll tehát a tettetés, ezen csodálatra méltó pszichikai jelenség lényege? A gyűlölet érzelmeit táplálni a szívben, és azt szeretetnek tüntetni fel; természeténél fogva és a nevelés folytán haragosnak és kegyetlennek lenni és az embertársak keblében a jónak és a rokonszenvesnek benyomását előidézni: szívében istenről semmit se hinni és magát a világ előtt szentnek és jámbornak bemutatni, szóval: saját gondolatainkat, valódi érzelmeinket és vágyainkat elrejtteni és ellenkező gondolatokkal, érzelmekkel fellépni.

De honnan van az, hogy némelykor az álszentet a jámbortól, az álhóSt a valódi hőstől, az álarczot a természetes képtől, a színlelést a valódi buzgalomtól, a csalfaságot a nyíltszívűségtől, a tettetést az őszinteségtől, a látszatot a valótól nem tudjuk megkülönböztetni? Mikép lehetséges ezen csodálatos tüneményt megmagyarázni? A frenológok ezt igen könnyen megcselekszik. Feltételezik ugyanis, hogy minden gyermek tettetési képességgel jön a világra, hogy ezen tehetség székhelye az agyvelő hátulsó részében van, és hogy az úgynevezett titkolási érzék teljes kifejlődése esetén csekély lelkiismeret mellett hamisságot, hazugságot, csalfaságot és tettetést hoz létre.

De az újabb pszichológia a Gall-féle elméletet az agyvelő 38 külön helyen székelő tehetségéről elvetette és a lelket egységes erőnek tekinti, s a tettetésről ezt mondja: A tettetés igen összetett lelki működés, mely eleinte kevés eszközzel csak a reflex

mozgás folytán keletkezik. Legelső nyilvánulása az utánzás, öntudatlan, önkénytelen, minden szándék nélküli; de később különféle eszközök felhasználásával öntudatos lesz s a megfontolt utánzás már bizonyos cél elérése végett megy véghez.

Az ember boldog, azaz egészséges, szép, nagy, erős, gazdag, okos, jámbor, jó akar lenni. Hanem sajnos, nem lehet mindenki egyenlően szép, jó, és gazdag. Felébred tehát az emberben a vágy, legalább látszólag jábornak, szépnek és gazdagnak lenni. Jobbnak akar látszani, mint valóban: tehát utánzási tehetségéhez folyamodik, a jámbor, a meglegedett, a bűnbánatos ember arcvonásait, mozgásait, hangját utánozza, hogy célját ez által elérhesse. Az *önzés* tehát a tettetés gyökere, az *utánzás* a tettetés törzse, a *hazugság* a tettetés virága. Minden képmutatás egyszersmind utánzás és csak a cél különböző. Minél nagyobb számúak a képzetek és érzelmek, minél gyorsabban mozognak, minél tökéletesebb az utánzási képesség, annál könnyebben sikerül a tettetés.

Minél frissebbek és érzékenyebbek az agysejtek, minél gyorsabbak a mozgási idegek, főképen az agyvelő 6. idegpárja, annál erősebb az agyvelő elemeinek önmegindító, automatikus működése, annál könnyebben eszközlik a képzetek és érzelmek a megfelelő mozgásokat.

Az ember szíve pl. boszúval telt és ennek folytán önkénytelen különféle mozgások állnak be szemeiben, hangjában. De az ember képes ezen mozgásokat elnyomni, más képzetek és érzelmek önkényes visszaidézése által képes a mozgási idegeknek főképen a 6. idegpárnak más irányt adni. Eleinte nehezen megy, néha sehogy sem sikerül; de gyakorlás által a 6. agyidegpár gyorsabban és tökéletesebben működik és a tettetés művészté válik.

Vérmes véralkattal bíró egyének könnyebben képesek színlelni mint flegmatikusok; gyermekek és asszonyok jobban tudnak színlelni, mint férfiak. Az olaszoknál pl. erősebben uralkodik a tettetés pszichikai betegsége, mint pl. a francziáknál és a magyaroknál. Kényuralom alatt álló államokban a tettetés inkább el van terjedve, mint szabad intézciókkal bíró államokban.

Mindaddig, míg a tettetés csak a képzőledés játéka, mindaddig míg csak a hiúság kielégítésére szolgál a nélkül, hogy ez által embertársainkat károsítanók, a tettetés iránt elnézéssel viseltetünk.

De mihelyt a tettetés azon szándékból történik, hogy ez által felebarátunkat megkárosítsuk, mihelyt a tettetés hamissággal, hízgeléssel, hazugsággal, csalfasággal párosúl, hogy a boszút, a pénzvágyat, az irigységet, a gonosz kéj aljas érzelmeit kielégítse: akkor mint a legnagyobb gonoszság megvetendő, és mint súlyos vélek büntetendő. A tettetés ezen utálatos fajait bátorodom a *III-ik teremben* bemutatni.

Körültekintve így sóhajtunk fel Madách-csal:

«Nincsen előttem semmi undokabb,
Mint e hazug hæv kendözött pofája,
S e nyegle gaznép, a piaczi buzgók,
Kiknek csalóka és szentségtörő
Képmutatása rút játékot üz,
S büntetlenül él vissza a kebel
Legszentségesebb s nemesb érzelmeivel.»

Itt látunk egy nyolczéves iskolás gyermeket, ki nem akar iskolába menni, és anyjának azt hazudja, hogy nagy fejfájása van.

Amott látnak egy vén asszonyt, ki éjjeli 12 órakor egy sötét piszkos szobában több koldús gyermeknek mutatja, miképen kell a jószívű embereket megcsalni és ezek szánalmát beszéd, hang, ruházat és testtartás által megnyerni. Így neveli bennük a tettetést, s valóban a bünösök eletrajza azt tanítja, hogy a vétkes tettetés a ferde nevelés, a rosz példa mérges gyümölcse.

Ime ott egy csaló, ki vakságot színlel s szomszédjától, ki öt megütötte, kárpótlást követel, itt meg egy fiatal paraszt legény az újonczozási felügyelő bizottság előtt, ki süketnek tetteti magát. Fülébe kiabálnak erősen, fújják a trombitát, puskát durrantanak el füle mellett, mindezt az újoncz nem hallja. De egyszerre az elnök egy csengő pénzdarabot ejt le háta mögött a földre, az együgyű paraszt legény visszafordúl s ez által elárulja magát; tettetése nem sikerült. Itt látjuk Simpox csavargót is Shakspeare V. Henrik című drámájából, ki mindkét lábára hűdést színlel, kinek testi és lelki betegségét pedig Gloster Humphrey herczeg

korbácscsal rögtön meggyógyítja elannyira, hogy a képmutató azonnal el is szaladni.

Az itt említett gonosz színlelések a nem sikerült tettetések sorába tartoznak. De sajnos, a képmutatás egy nagy része sikerrel jár. Így pl. látunk itt egy csoportot, mely Goneril és Regan, Lear dán király hamis leányait tünteti fel.

A vagyon felosztása előtt atyjuk iránt szeretetet, gyermeki ragaszkodást színlelnek, de későbben nyomorában szívtelenül elhagyják és aggkorában kegyetlenül eltaszítják őt maguktól.

Itt látjuk Gertrudist, Endre magyar király álnok feleségét, midőn Melindához, Bánkbán feleségéhez csipősen így szól: «Hogy sokszor oly hivatlan érkezik az ember» és indulattal megkérdezi: Mi volt ez Melinda? és úgy tettet magát, mintha az Otto öccsével való találkozásról semmit sem tudott volna.

Itt áll előttünk a tettetésnek híres mestere, Molière Tartuffeje. A jámborság álarczát ölti fel magára, úgy hogy őt mindenki a legjámborabb embernek tartja. Orgon, a fiatal Mariana atyja azt mondja róla:

«Templomban, épen szemben én velem
Borúlt le napról-napra szende arczczal;
S oly áhítattal intézé az Úrhoz
Imádkozását, hogy minden szemet
Magára vont. Fel-felsohajta mélyen,
Nyögdelve buzgón s minden pillanatban
Alázatosan csókolá a földet.
S midőn kimentem, gyorsan jött elém,
Hogy a küszöbnél nyújtson szent vizet.»

Mint a jótékonyság mintaképe mutatkozik. Saját maga mondja cselédéhez, Dorina — Mariana komornája — jelenlétében:

«Ha tán keresnek, mondd, hogy a vakokhoz
Mentem, közöttök a szent adomány
Filléreit hiven kiosztani.»

Úgy tettet magát, mintha a legerköcsösebb, a legszelidebb, a legártatlanabb ifjú lenne. Dorinát, Mariana komornáját ravasz hangon dorgálja meg:

«Ó szent Isten! Mielőtt
Beszélne, kérem, fogja ezt a kendőt,
Takarja el mellét.»

És mindezt Tartuffe, a kétszínű álnok bűnös, kéjből, boszúból teszi.

De mik eme színpadi tettetések a nagy világ színpadjához képest?

A zsványok, a házasságtörők, a csábítók, a méregkeverők, az orgyilkosok, mindnyájan gonosz céljaik elérésére a tettetést veszik segítségül. Csak az Ebergényi Julia által elkövetett mérgezést és Schenk Hugo iszonyú gonosz tetteit kell említenem és már észreveszem, mily börczalommal és undorral fordulnak el hallgatóim az emberi társadalom ily söpredékétől.

Mindezen gonosztevők a képmutatás mesterségét használják fel gonosz vágyaik kielégítésére.

Czéljuk pénz, boszú, állati ösztön és kegyetlenség. Nem bírnak testi és lelki erővel, bátorsággal, és azért használják fel a csalfaságot és hamisságot. Úgy tettetik magukat, mintha a legártatlanabb a legbecsületesebb emberek lennének és színlelnek ártatlanságot, nyíltszívűséget, őszinteséget.

De a tettetés nemcsak a pénzvágy, a feltékenység, a boszúvágy szolgálatában áll, hanem az *emberszeretet*, a *hazafiság* és más erény is felhasználja ezen kétélű fegyvert közhasznú célok elérésére.

Az ilyen nemes czélből színlelők néhány képviselőjét a *IV-ik teremben* állítottam össze:

Itt látjuk a bibliai Józsefet, ki fivéreivel szemben idegennek tettei magát azon szándékból, hogy meggyőződjék, vajjon atyjukat és Benjamin fivérüket szeretik-e?

Itt találkozunk a görög Sinonnal, ki hazája iránti szeretből az ellenséges trójaiak által elfogatja magát, és színlelés által arra bírja őket, hogy a rájuk veszélyt hozó lovat Trója városába bevigyék.

Csodálat tölti el keblünket, ha Zopyrusra, Dárius Hystaspes perzsa király szolgájára gondolunk, a ki önmagát csonkította meg,

levágva orrát és füleit, és így ment az ellenséges Babylonba, azt állítván, hogy Dárius király bánt ily kegyetlenül vele, mivel azt tanácsolta neki, hogy hagyjon fel Babylon ostromával. Tettetése által megnyervén a babylonbeliek bizalmát, Dárius hadserege előtt a nagy város kapuit megnyitotta.

Itt látjuk Kemény Simont, a bátor hazafit, ki Hunyady alakját ölti magára és így önfeláldozása által Hunyady életét a hazának megmenté.

A tettetés semmi körülmények között sem volna megengedhető, mert ellent mond az igazságnak, mindazáltal tiszteletünket nem vonhatjuk meg teljesen a föntebbiektől, a minthogy nem vonhatjuk meg pl. oly nőtől, ki férjével szemben fájdalmait és gondjait az elveszett vagyon felett elnyomja és boldognak, megelégedettnek tettei magát csupán azért, hogy férjének szerencsétlenségét ne súlyosbítsa. S nem követeli-e pl. az illem és a jó szokás egy jól nevelt leánytól, hogy gyorsan fellángoló szerelmét egy fiatal férfi irányában elrejtse, sőt mi több, még közömbösséget színleljen?

Mi ezt nemes önuralomnak nevezzük; pedig ez is a tettetésnek egy neme. Ez oly tettetés, mely saját magunknak fájdalmat okoz, de felebarátainknak, a hazának javára szolgál, mely tehát az erkölcsiség szolgálatában áll.

De van még a tettetésnek egy másik alakja is, melynek célja, az embereket szórakoztatni, felvidítani, a valódi élet tükrét eljűk állítani, ezeket a jóra, az erényre buzdítani és a rosztól, a bűntől visszatartani. Ez a költők és színészek tettetése. Vagy nem fakadunk-e önkénytelen nevetésre, ha pl. Paulit a Sevillai borbélyban mint Almaviva grófot, majd mint zenetanítót, majd mint iszákost látjuk megjelenni, hogy a szép Rozinát az öreg szerelmes dr. Bartolo körmei közül kiszabadítsa? Vagy a házasság-törésre, a gonosz tette való gondolat nem tölti-e el keblünket rémülettel és borzalommal, midőn Nagy Imre mint Hamlet a tépelődő bölcsészt, a szigorú erkölcsbirót színleli és az örülség leple alatt saját anyjának a királynénak mondja:

«Oly tettet tettél, mitől
 Lehámlik a kegy, az illem pirúl;
 Képmutató lesz az erény; lehull az
 Ártatlan szerelem szép homlokáról
 A rózsza, és pokolvar váltja föl;
 Mitől olyan lesz a nászfoadás.
 Mint kockakajátszók hazug esküi.
 Oly tettet, oh! mely ama testi frigynek
 Kitépi lelkét; szó-árrá teszi
 A hit malasztját. Az *ég* arcza lángol,
 Sőt a szilárd *föld*, e vegyes tömeg,
 Bús képpel, mint majd itéletnapon,
 Belé — betegszik.»

Ezen tettetés egyike a legnagyobb és legnemesebb művészeteknek, mert nemcsak testi, hanem sok szellemi tulajdonságot is követel, t. i. gazdag érzelmeket, élénk képzelmet, zengzetes beszéd-szervet, továbbá utánzási képességet, kitartó szorgalmat és fáradhatlan tanulmányt.

Shakspeare következő szép szavakkal ecseteli a színészet hatását:

«Nem szörnyőség az, hogy lám e színész
 Csak költeményben, álom-indulatban,
 Egy eszmeképhez úgy hozzátöri
 Lelkét, hogy arcza eisápad belé,
 Köny ül szemében, rémület vonásin,
 A hangja megtörik, s egész valója
 Kiséri képzetét?»

(L. Hamlet Arany János fordításában II. felvonás 2. szín).

A művészi tettetés képviselőiként láthatjuk muzeumom *V-dik termében* Egressyt kitünő hős szerepeivel, Lendvayt szerelmi, Szerdahelyit cselszövő és Vizváryt komikus szerepeivel.

Itt láthatjuk, miképen lehetséges mimika és hang által büszkeséget és megvetést, bátorságot, buzgóságot, haragot és félelmet, szerelmet és gyűlöletet, örömet és fájdalmat, bámulatot és ijedtséget kifejezni, a nélkül, hogy azokat érezni kellene; mikép lehet örültséget, ájulást és haldoklást színlelni és e mellett a legjobb egészségnek örvendeni.

De ki volna képes a híres művészek és művésznők neveit felsorolni. Bizonyára emlékeznek a t. hallgatók azon szellemi

élvezetekre, mely egy Prielle Cornélia, egy Felekiné, Jászay Mari, egy Blaha L., egy Ráchel, egy Sarah Bernhardt művészeti fellépésük által nyújtani képesek. Mi által éri el a művész ezen hatást? A tettetés mestersége által; a jellem helyes felfogása, utánzása és bemutatása által. A művésznak képzelme segítségével lelkében szerepének megfelelő érzelmeket kell alkotnia és azokat szavalás, hangsúlyozás, arczkifejezés és testmozgás alkalmazásával híven kifejezni.

Ezzel körutunkat bevégeztük. Az 1. teremben láttuk az *allatok tettetését*, a 2. teremben a *közönséges, a konvencionális*, a 3-ban az *álnok*, a 4-ben az *erényes* és az 5. teremben a *művészi tettetést*. Igen szerettem volna a tettetés fegyvertárát is bemutatni és becses figyelmüket a hang, a beszéd, a szem, az ajkak, a szájjúg, a kézmozgás, a testtartás, a paróka, a hajpor és az arcfestők különféleségeire irányítani; igen óhajtottam volna önöket a vizsgálati, a kórisme-i terembe bevezetni, hogy azon pszichológiai eszközöket felsorolhattam volna, melyek által a tettetés felismerhető, és végül kötelességem lett volna a tettetést még pedagógiai szempontból tárgyalni és kifejtetni azt, miképen kell szülőknek és nevelőknek a gyermeket a tettetésre vonatkozólag czélszerűen nevelni; de mindezen óhajításokról le kell mondanom, mert attól tartok, hogy valóban esodálatra méltó türelmükkel visszaélek. Azért befejezem mai előadásomat, de ha önöknek is úgy tetszik, keresni fogom az alkalmat arra, hogy a most elhallgatott tételeket egy rövid előadásba összefoglalva szives birálatuk alá bocsássam.

LEDERER Á.

LEÁNYISKOLÁINK ÉS A NŐI TERMÉSZET.

A nő életrajzát régenten e három szó fejezte ki: született, szenvedett és meghalt. Más szóval, a nő a természeti népeknél teherhordó állat, a barbaroknál háztartás vezető rabszolga, s a frivol népeknél majd zsarnok, majd játékszer vagy áldozat. Nagyon sokat kellett a férfinak emelkedni, s érzületben és gondolkodás-módban mivelődni, míg annyira alázta magát, hogy a nőt családban és társadalomban magához hasonlónak tartsa, értelmi tekintetben ugyanazokra a kiváltságokra, melyeket hosszú időközön át egyedül élvezett, méltónak tekintse.

E felfogást nyomon kíséri a leányok oktatása és iskolázása. Ez az iskolázás azonban bármilyen jól szervezett legyen, nem törölheti el azt a különbséget, a mit maga a nem alkot férfi és nő között. Ezekből és abból kifolyólag, hogy a nő természetében részint az eddigi nevelés, részint pedig éppen a magára hagyottság miatt az érzelem és a képzelet túlsúlyban vannak: a leányok nevelése okvetetlenül eltér a fiúkétól. A férfi és nő természete lényegében ugyanaz, azaz ikertestvérek; de megjelenésökben eltérők, s talán elmondhatnók, hogy a két nem legjava tulajdonsága, legnemesebb erélye és legfőbb szépsége, természetöknek nem azonos, hanem eltérő részeiből fakad. Az anyatermészet e tekintetben előljár az eltérő vonások megteremtésével, melyeket nekünk nem kiírtanunk avagy rejtegetnünk kell, hanem gondosan ápolnunk, hogy általok természetünk teljesebbé és az élet szebbé váljék.

Az egyik nem tökéletességeit nem érheti utól, de nem is szükséges, hogy utólérje — a másik. Ugyan kinek tetszenék, ha a férfi minden áron azt az olvadékonyságot, bájt és zenei elemet akarná

magaviseletében és tetteiben érvényre juttatni, mely a női természetet oly előnyösen jellemzi? Ki nem találja nevetségesnek férfiban a hiúságot, mely, kisebb mértékben, nem-visszataszító a nőkben? S hogy többet ne említsek, ki helyeselné, hogy a szemérmesség a férfinak oly nevezetes fegyvere legyen, mint a nőnek?

Általában elmondhatni, hogy az egy nemen levők azt szeretik és tisztelik a másokban, a mit ők magok el nem érhetnek, s megvetéssel fordulnak el, ha egyikben a másik utánzatát vagy másolatát látják.

«Minden lény tartózkodjék — úgymond — de Maistre — a maga helyén s ne kapkodjon oly tökélyek után, a melyek nem hozzávalók.»

«Van nekem egy Biribi nevű kis kutyám, az egész házunk kedvence; ha az jutna eszébe, hogy megnyergeltesse magát s kivi-gyen a hátán a mezőre, rossz neven venném tőle; épen úgy mint a lovamtól, ha arról álmódnék, hogy az ölembe ugorjék vagy velem kávézzék.»

«Némely asszony abban téved, hogy azt képzei, hogy ha megkülönböztetni akarja magát, a férfi módjára kell tennie. Nincs ennél nagyobb vétség. A kutyát és a lovat juttatja eszünkbe.»

Az okszerű leánynevelés tehát nem száll szembe a női természettel, érzelemmel és képzelettel; hanem melléjük áll, s mintegy utitársokul adja a gondolkodó erőt: a hő mellé a fényt, hogy a fő világosítsa a szívet, s a szív melegítse a fejet.

Ámde a leányok iskoláinak illetén és valóban természet-szerű szervezése, még a megoldandó problémák közé tartozik. Régebben az ó- és középkorban a természettől kiváló tehetséggel elbocsátott nők, a kik kivételesen magas műveltségre tettek szert, kénytelenek voltak műveltségöket ugyan azon a csapáson szerezní meg, melyen a fiúk jártak. Így volt az a renaissance korában: a Vittorino da Feltre casa jocosa-jában; a Guarino Guarini iskolájában; így történt mult száz második felében a Basedow Philantropinumában; sőt a jelen százban is ugyanaz ismétlődik.

Gonzaga bevilától Verulami Bacon anyjáig, s ettől kezdve le egész a jelenkorig, a legkiválóbb nők: egy Germain Zsófia,

kinek a matematika terén való működése Lagrange és Gausz elismerését és tetszését kivivta; Miss Martineau, a népszerű nemzetgazdaságtan írója, Somerville Mária, a ki kora ifjúságában nagyon mélyen behatolt La Place műveibe, végre Mill Stuart neje, a nagy logikus és nemzetgazdász legjelesebb műveinek inspiratora: mindannyian kénytelenek voltak a fiúk számára szervezett iskolák és készített tantervek nyomán tanulni. E százban is, — mondhatni majdnem a hetvenes évekig, — a leánynevelő intézetek alig egyebek, mint a fiúiskolák kontár másolatai. Pedig a természet talán minden egyebet megtűr a kétnemnél, de az egyiknek a másikban való utánzásától valósággal irtózik.

Más atmoszferában nő és izmosodik a férfi és másban a nő karaktere. A férfi jelleme rendszeren az élet zaja közepette születik; s akárhányszor a forrongó szenvedélyek a nevelő dajkái; ellenben a női erények termő földje a ház csöndje, s dajkái a házi istenek. Az ifjú akárhányszor épen a szenvedélyek viharainak lezajlása után tér az erény útjára; ám a mely leány ártatlanságának egét ily viharzó felhők borították el, arra többé nem süt szemérmesen az ártatlanság napja. Egy szóval kimondva, a férfi karaktere gyakran Mars és Mercur durva bánásmódján izmosodik; ellenben a női jellem bölcsőinél Apollo dalának édes zenéje viraszt. Az ifjú spártait részeg rabszolgával állították szembe, hogy vele örökre megutáltassák a részegeskedést; ám az ifjú nő csak akkor ment igazán a vétkektől, ha azokat nem ismeri. Van eset rá, hogy a tobzódás torzképei és utálatos következményei az erény útjára terelik vagy rajta megtartják a fiatal férfit; de az ifjú nő e tekintetben csak az erény mintáira támaszkodhatik.

Ime csak e pár vonásból is kitetszik, hogy a fiúk és leányok nevelése akárhányszor eltérő módon épen ellentétes eszközökkel történik. Elég útmutatásul szolgálhat ez arra, hogy a két nem iskolai oktatása sem történhetik merőben egyforma szervezet, tökéletesen egybehangzó tanterv, s mindenben azonos módszer szerint. Ennek szemelől való tévesztése azaz a leányiskoláknak a fiúiskolák mintájára való berendezése azzal bosszúlja meg magát, hogy ha a fiukból pl. a középiskolák tehetetlen polihistorokat

nevelnek, a leányok ugyan ez iskolákból, mint a fiúknak elszegényedett másolatai kerülnek ki.

Csak az ember nem irtózott a kontár munkától, minek főokát kétségkívül abban találhatni, hogy a leány-iskolák alapítóit elsőben veszélyes újítóknak tekintették. Kezdetben a felsőbbség is majd mindenütt gyanús szemmel nézte ez iskolák sorsát, s rossz akaratával nehezítette a létért való küzdelmüket. Innen magyarázhatni, hogy a nőnevelő intézetek jó darabig alig voltak egyebek irgalmas iskoláknál. Berendezésök hiányos s tanító személyzetök készültsége gyakran száanalomra méltó volt. Az avatatlan tanító, kitől senkisésem várt alapos műveltséget, a fiúiskolákból régen kidobott tankönyvet, minden lelkiismereti furdalás nélkül adta a leányok kezébe. A mi aztán szintén sajtószertű, a szülék magok is legtöbbször természetesnek találták az iskolázásnak ezt a módját, mert hiszen ezer közül egy akadt oly szüle, ki leánya neveléseért kész volt annyi áldozatot hozni, mint fiaiért.

Senkinek sem jut eszébe azt kívánni, hogy az elemi iskola másként szerveztessék a leányok és másként a fiúk számára. Az elemi iskola tárgyaiba való bevezetés mindakét nemre nézve tökéletesen egyforma. A tudományok templomának tornáczába vagy pítvarába kicsiny és nagy, nő és férfi, az elemi ismereteknek egy kulcsával az írni-olvasni tudásnak egy mértékével juthat be.

Tovább menve az is kétségtelen, hogy a szakiskolákban, melyeknek arczulatát az ismereteknek vagy készségeknek egy bizonyos köre alkotja, szintén lehetetlenség külön szervezetet vagy módszert kívánni fiúk és leányok számára. A műipariskolában, a festészeti akadémián, a zene-konzervatoriumokban, színészeti akadémiában, nem azt nézik a belépő növendékekben, hogy férfi-e vagy nő; hanem, hogy van e arra való tehetsége, a múzsa csókjával van-e elbocsátva? S ha pl. a festészeti főiskolákon a nők külön osztályokat alkotnak, az egészen más (úgynevezett illedelmi vagy morális) de nem didaktikai okból történik.

Másként áll a dolog a leányok középiskoláival, és mind azokkal az intézetekkel, melyek általános műveltséget adnak, vagy kívánnak adni a leány növendékeknek. Itt már két eset lehet-

séges: vagy egészen a fiúiskolák tanterve szerint történik a leányok oktatása, vagy pedig a női természetnek megfelelően szerveztetik a leányiskola.

Az első rendszer legmerevebben meg van valósítva az észak-amerikai Egyesült-Államokban, hol mind két nemen levő közép-és felső-iskolai növendékek legtöbb helyt együtt tanulnak (coeducation).

Az európai rendszer a leányok számára külön középiskolákat szervezett, melyeknek azonban vagy nincsen még bevégzett tantervök pl. Francia- és Angolországban; vagy pedig a fiú-középiskolák tanterve szerint vannak berendezve, mint Németországon és nálunk.

A mi leányiskoláinknak ennél fogva a fiú-iskolákat jellemző polimathia a fővonása, mely nyilvánosan arczúlveri és ignorálja a leányok legnagyobb részének leendő hivatását. Hiszen a fiúk középiskolái egyszersmind oly intézetek, melyek a tudományos pályákra s egyetemekre készítnek elő, honnan a nők merőben ki vannak zárva. Az ifjú hölgy életezéljät mintegy kézzel foghatóan közel érzi a középiskolai tanulmányok végső éveiben; ellenben az ifjú emberé az érettségi vizsgálat letevésekor is még a távol jövőben setétlik. A fiúkat a középiskolák úgy tanítják, mint a kik a nagy világban (mint birák, államférfiak, papok, ügyvédek, orvosok stb.) fognak élni és működni; ellenben a leányok működési köre, a *mikrokozmos*, s ennek révén iskoláinknak oly módon kellene berendeztetniök, hogy bennök a háztáj vezetésére szükséges erkölcsi és érzelmi vonásokat a lehetőleg kifejtsék vagy kifejtését valóban előkészítsék. E helyett a mi leányiskolánk sokra, igen sokra viszi vagy inkább akarja vinni gyermekeink értelmét, csak természetöknek azt a részét hagyja merőben parlagon, melylyel a ház, a háznép és a nemzet erkölcei, szokásai javarészét kellene megteremtteniök. A mi leányiskolánk szakasztott mása egy oly képzeleti tengerészeti iskolának, mely csupa szépművészetek tanításával akarná előkészíteni a leendő tengerészeket. (?—Szerk.)

Hogy e rendszernek mily fonák és szerencsétlen következményei vannak, azt — a közvéleményből ítélve — a szüléknek

legalább is háromnegyede sajnosan érzi. Legyen szabad befejezésül e fonákságok közül csak kettőre rámutatnom.

A háztartásnak két fővonása van: a fizikai és esztétikai vagy morális, egy szóval filozófiai, melyek közül ez utóbbiról alig tud vagy akar tudni valamit leányiskolánk. A háztartás fizikai, vagy, ha úgy tetszik, mechanikai részét elvégzi a kibérelt kéz, a fizetett napszámos; de annak a filozófiai részében épen a női természet legnevezetesebb vonásainak kellene érvényesülni. A cseléd tisztogatásán túl kezdődő finom ízlés, a háziasság szent csöndje és erkölcsi fenköltsege, a kedélyre ható melegség, melynek mosolygó tanúi a házi istenek, s örökös vendégei a családi erények: — mind-mind a háziasszony érzelmi magas műveltségére utalnak, s alkotják azt a kört, hol a legelső államférfi nem a hideg tudás, hanem a *szív*, a maga meleg érzésével.

Leányaink nevelésében az elhanyagolt női vonások helyén lábatlankodó polihisztorságnak egyenes következménye a hiúság túltengése s az a fontoskodás, melylyel iskolázott nőink a modern csiszoltságból felkapott tónushoz és formákhoz a nevetségig ragaszkodnak. Oda jutottunk immár a sok tanultatásnak és kevés műveltségnek miatta, hogy a mézszáros leányát ájulás környékezi, ha vértől párolgó húst lát; a timár leánya nem szenvedheti az atyja műhelyében uralkodó cserszagot; a vászonkereskedő leánya idegessé lesz, ha a pudlira gondol, s később megszökni egy kereskedő segéddel, mintsem atyjának a boltban segítségére lenni.

Ime csak egy pár vonás abból a tengernyi példából, melyeket felhozhatnék, s melyek legtekintélyesebb részének az az oka, hogy említett fajta leányiskoláink a fiúiskolák nyomdokán járnak, s a legjellemzőbb női vonások kifejtése helyett leányainkból a fiúk utánzatait faragják *gyarló kiadásban*. Úglátszik még sok idő kell rá, míg megtanuljuk, hogy még soha egy nőt sem tett nagygyá maga a tudomány, hanem igenis azok a cselekedetek, melyek őt a háztáj sarkcsillagává, erkölcsi természetünk teremtményévé, s hányatott életünk hivatott vigasztalójává teszik.

A LEÁNYNEVELÉS KÉRDÉSÉHEZ

A TÖRTÉNETTANÍTÁS SZEMPONTJÁBÓL.*

Irta : LEGOUVÉ ERNŐ.

(Első közlemény.)

A fiatal leányok középiskolai oktatása meg van alapítva. A Fenelon-liceum már rendszeresítette és sikert mutat fel. A miniszter most tesz előkészületet egy második hasonló intézetfelállítására Passyban. Azt mondják, hogy Páris városa egy harmadiknak szándékozik megvetni az alapját Maraisban. Végre husz vidéki város szervezett már liceumot fiatal leányok számára; elmondhatjuk, hogy középiskolai oktatásuk meg van alapítva.

De még ezzel koránt sincs befejezve a nagy mű. Az eddigi szép haladás újabb haladást tett szükségessé. Meg van *alapítva* az nevelés, de még *szervezve* nincs, pedig minden új nevelés új nevelési módszert kíván. Hogy miben álljon tulajdonképen ez az újítás: nehéz és bonyolódott kérdés, melyet nem egy ember, hanem vállvetett közös munka van hivatva megoldani. Csak az a fő, hogy azonnal hozzá kezdjünk, mert a mostani percz a legkedvezőbb. Nézetem szerint hasznos befolyást sikeresen a kezdet habozása és az képződés folyama alatt gyakorolhatunk. Később már késő lesz; a út elkészül, a kezdet szokásai megrögződnek. Kötelessége tehát mindenkinek, a ki csak érdeklődik a nőnevelés iránt, hogy közreműködjék az új, megfelelő módszer felállítására. Ezért is, de meg azért is, mert mindenkor kész munkása vagyok a nevelés ügyének,

* Ez a munka a szó szoros értelmében «nemzeti nőneveléssel» foglalkozik — francia szellemben. Ha ajánlott módszere elfogadtatik, az alkalmazandó anyagot könnyű lesz hazánk történetéből meríteni. *A fordító.*

megkísértem a nagy átalakulás izgalmai közepett felszínre hozni egy-két eszmét, melyekkel már húsz év óta foglalkozom és egy sajátlagos tényt, mely legújabban ötlött eszembe. Nem nyújtok programmot, nem állítok fel rendszert; csak személyes tapasztalataimat, egyéni gondolataimat adom elő, de ezek a közügy érdekében újabbakat szülhetnek másokban; rám nézve mindenesetre irodalmi és történeti tanulmányok forrásai és kiinduló pontjai lettek, és töredékességeik daczára is teljes egészszé képződtek bennem.

I.

A nők helyzetének kérdéséről elmélkedve, mind jobban meg erősödött bennem az a meggyőződés, hogy a legfőbb alaptétel, az elv, melyből minden haladásnak kiindulni, és a melybe ismét visszatérnie kell, így fejezhető ki: *«egyenlőségük velünk különbözőségükben és különbözőségük egyenlőségükben van»*. Akár nevelésükről van szó, akár szerepükről a családban és a társadalomban, mindig ezen igazsághoz kell visszatérni: *«A nők csak azért nem érnek annyit, mint mi, mert mások mint mi»*. Ebből következik, hogy a leányok és fiuk nevelésének azon mértékben kell egymástól különbözni, mint a mely mértékben öltözködésük különbözik. Eszmém így fejezhető ki tételesen: *«nevelni kell a leányokat is olyan jól, mint a fiukat, de másképen»* — vagyis még helyesebben: *«másképen, de jobban»*. Hogy erősítsük és igazabb útra tereljük a fiatal leányok új nevelési rendszerét: az a legelső teendő, hogy megmentsük az általános kiképzés szokásától. Nem a fiatal leányok liceumainak kell majmolni a fiuk liceumait, hanem az utóbbiak tanuljanak az előbbienek helyes módszerén. Mert valóban, bármilyen erőteljes legyen is az általános képzettség előnye: hátránya, betegsége a tanári pályára való előkészítés. A tanárjelöltség az összes tantárgyakból kíván valamit, sokszor épen magának a tantárgyak tiszta, alapos átértésének rovására. Becsempészte a nevelés végcéljául ezt a gyűlöletes elvet: *«Mindenkől keveset, jobban vagy kevésbé jobban»* azon termékeny elv helyett: *«keveset, de jól»*. A fiukra is veszélyes ez az elv, de a leányokra valóságban megsemmisítő, mert előttük épen nem nyitja fel az életpályák sorompóit.

Ezt az általános kiképztetést, ezt a tanári pályára való nevelést kell legelső sorban a fiatal leányok új nevelési rendszeréből minden áron kiküszöbölni! Pedig, ez az ellenség már résen van. Husz év óta kísért, kutatva vizsgálva az általános jártasság elemeit. Sajnálatomra nyomára akadtam legközelebb is, a közoktatásügyi tanács programmiában, mely a fiatal leányok felvételét szabályozza. A legközelebb működött bizottság hathatósan követelte, hogy a felvételi vizsga tantárgyai meghatározottassanak és a fősúlyt az általános képzettségre fektessék vagyis arra, hogy tud-e az illető minden kérdéshez hozzá szólni. Valjon mit kíván ez a program? Nem többet és nem kevesebbet, mint például a történelemből minden század és minden nép történetének ismeretét, csak úgy felületesen, mélység és alaposág nélkül! Ha ez az irányzat győzne; ha ez a rendszer, mint jónak tapasztalt, általános alkalmazást nyerne; ha a fiatal leányokat is olyan kérdésekkel faggatnák, minőkkel a tanárjelölteket; ha csak a rövid foglalatot, a végeredményt, a névismeretet követelnék meg tőlük; ha például az irodalomtörténetből, a lélek, a szellem megértése helyett megelégednének a középkor, renaissance, Corneille, Racine, Boileau felületes ismeretével; ha például a világtörténetből, a helyett, hogy a különböző korszakok életébe, erkölseibe és a nagy emberek jellemeinek ismeretébe avatnák be, arra fektetnének lelkiismeretes gondot, hogy a Pharaók dinasztiájának, a hanyatló római birodalom, és más korszakok uralkodóinak ismeretében legyenek jártasok stb. stb.; ha egy szóval a nevelés eszméje gyanánt azt a célt tűznék ki, hogy *«keveset mindenből»*: lehet, hogy a multat túlszárnyalnák, komolyabb és alaposabb tanulmányt adnának, de még ezzel a haladás újabb követelménye egyáltalában nem volna elérve. Talán megadnák ezzel az általános ismeretet, a jogot a jelöltségre, a diplomára: de semmiképen nem képeznének vele olyan lányokat és nőket, minőket a mai társadalom igénye megkíván. Elismerem, hogy a tanulásnak bizonyos nyilvános felülvizsgálatra szüksége van; méltánylom a szülők jogos kívánságát, hogy leányaik, nevelésüknek betetőzése gyanánt, egy illetékes bizottságtól bizonyítványt kapjanak, mely mint jutalom, mint biztosíték, vagy esetleg

mint valamely állás elnyerésének eszköze, mindenkor kezükben legyen; megengedem mindezt, de csakis két fontos feltétel alatt:

1-ször ne a vizsgálat kedvéért tanítsunk, hanem a tanítás érdekében és ellenőrzéseért vizsgáljunk;

2-szor a vizsgálat független, tágkörű legyen és ne csak az általános feleletekre és előre elkészített kérdésekre szorítkozzék.

E két feltétel megtartása mellett nyert bizonyítvány értékkel fog bírni; nem az emlékező tehetség jutalma lesz, a mint sajnosan eddig mindig az volt, hanem az értelmi és erkölcsi érték jutalma; és ennek birtokában leányaink az új liceumok falait nemcsak jobban kitanítva azaz alapos ismeretekkel ellátva hagyhatják el, hanem — és erre én nagy súlyt fektetek, — kimivelt, értelmes lélekkel is.

Mert nagy különbség van az iskolai oktatás és a műveltség között. Az iskolai oktatás tudást eredményez; a lélek kimivelése a gondolkozás világát tárja fel. Montaigne mondta: «Nem az a fő, hogy benépesítjük a lelket, hanem hogy erősítsük». Az iskolai oktatás benépesíti, a kimivelés erősíti. Nem egy tanárjelöltet láttam már, a kinek a feje valóságos kis könyvtárhoz volt hasonló; míg a kimivelt ember lelke a jól megmunkált és bevetett földhöz hasonló. Kevés mag kell bele, de minden egyes mag kikel és megtöbbszörözi magát. Miveljétek tehát a fiatal leányok lelkét is, épen úgy, mint a hogy a földet művelitek; tegyétek termékenynyé, adjatok táplálórőt neki! Ne egy éves növényeket ültessetek bele, melyek csak egyszer virágoznak és elszáradnak; hanem élő növényeket, melyek mély gyökeret vernek, nagyranőnek, és évek hosszú során át díszlenek. Ez a megoldása ama nagyfontosságú kérdésnek, mely a nők irodalmi és történeti nevelésével foglalkozik.

De még egy másik szempont is figyelembe veendő e kérdés megoldása körül. Bármennyire vonzódjanak is most a fiatal leányok az elvont tudományok iránt, az életben kevesen fognak foglalkozni velük. Szeretik a számtant, a geometriát — megengedem; de házasságuk után nem fognak többé rá gondolni, épen úgy, mint van eset rá, hogy a zongorát is abba hagyják. De a képzelemre ható könyvekben, a művészeti és történeti munkákban mindig

gyönyörködni fognak és a neveléstől függ, hogy jó, közepszerű vagy épen rossz könyvet választanak. Hiába tanítjuk őket a történelemre és az irodalomra, ha nem tanítjuk meg szeretni az irodalmat és a történetet. Nem ér az semmit, hogy minden híres író fel tudnak sorolni, hogy tudják, hol születtek és mikor haltak meg, hogy ismerik műveik címét és keletkezési idejét. Az sem ér semmit, hogy egy-két részletet el tudnak mondani belőlük! A fődolog, a kérdés veleje ezen sarkallik: felköltöttük-e bennök a vágyat a szellemi művek iránt? Leheltünk-e beléjük érzéket, izlést a szép iránt? Van-e kedvük a szerzett ismereteket maguktól bővíteni? Igyekeznek-e hasonló könyveket maguktól olvasni? Egy szóval, hogy adtunk-e nekik elég anyagot arra nézve, hogy a tanulmány hosszú mezején a maguk lábán mehessenek végig? Egy ízben olyan kifejezést hallottam egy fiatal leánytól, mely komolyan megdöbbsentett. Anyja megdorgálta, hogy hanyagúl tanulta a görög történetet.

— Nézd csak anyám — felelt ő — mi hasznát veszem én, ha tudom, hogy mikor született Pelopidas és mit mivelte Agesilaos? *Van-e szükségem erre az életben?*

És ennek a leánynak nagy igaza volt. *Értünk*, a mi rendszerünkért tanulta mindezt, nem önmagáért, már pedig ez ellenkezik a nevelés céljával és haszontalan munka. Úgy kellett volna elbeszélni előtte a nagy emberek élettörténetét, hogy «ne másoknak, de önmagának» tudjon beszélni felőlük. Ezen kívül a benső kiművelésen és benső munkán kívül minden csak látszat, kezdetleges, komoly haszontalanság a nevelésben.

Idáig jutottam gondolataim menetén, a midőn egy váratlan körülmény alkalmat adott gyakorlati megkísérlésükre.

II.

A legközelebbi őszszel egy anya, a ki bizalommal viseltetik hozzám, így szólított meg:

— Tegyen egy szivességet a kedvemért. Ön ismeri leányomat. Tudja, hogy még nincs tizenhat éves, de eléggé eszes, jó emlékező tehetséggel bíró leányka. És mégis csak félig vagyok megelégedve

haladásával. Leczkéit «kötelességnek» tekinti, csak azért tanulja meg, mert mondom neki, hogy tanuljon; azért hallgatja figyelemmel, mert mellette vagyok; tanul, mert tanulékony, de semmi sem hatol be lelke mélyére. Foglalkozik tantárgyaival, de nem érdeklődik irántuk. Nem vesz maga tevékeny részt nevelésében. Nem állíthatom, hogy lelke alszik, — de állapotát ezzel a közönös szóval jellemezhetem: szundikál. Nem lehetne-e felrezzenteni? Nem lehetne ebből a kis kemény aczélból szikrát csiholni ki?

— Nem könnyű feladat. Miről beszélek előtte?

— Irodalomról, történetről, költészetről, vagy bármely más tetszése szerinti tárgyról. Meg vagyok győződve róla, hogy lappang valami benne, csak a nyitját kell megtalálnunk, hogy kicsapjon.

— Keresni fogom.

Két nap mulva ismét elmentem az anyához és így szoltam hozzá:

— Kerestem és megtaláltam a nyitját!

— Nos, melyik tárgyat veszi elő?

— Sokáig haboztam. Az irodalom kísértetbe hozott, a költészet kecsgettet, de érett megfontolás után beláttam, hogy a tisztán irodalmi tantárgyakat egy időre félre kell tennünk és alapvetőül a történeti leczkékben állapodtam meg.

— Miért?

— Mert a történetnek felfogásom szerinti tanítása a fiatal leányok sajátos lelki hajlamainak a legjobban megfelel.

— Minő lelki hajlamokat ért ön?

— Hármat jegyeztem meg: 1. hogy a jelen jobban érdekli őket, mint a múlt; 2. hogy a mit látnak, élénkebben megragadják őket, mint a mit felfognak; 3. hogy a képzelőerő és az érzelem mindig gondolattá olvad át bennök.

«Ezek a tulajdonságok gyakran kikerülnek a figyelmünket, leginkább azért, mert nevelésük alkatrészévé a hallgatást tettük. Általánosan elfogadott elv, hogy a fiatal leányokat mindenek előtt a hallgatásra kell megtanítani. Már társalgásainknak megszokott tárgyai is olyan természetűek, melyek nem egyszer arra kárhoztatják a fiatal leányokat, hogy kézi munkájukra hajoljanak, fejüket

lehajtsák, ajkaikat fel ne nyissák. És mivel ők hallgatnak, mi azt hisszük, hogy nem is látnak semmit. Az igazság pedig az, hogy mindent látnak! És a midőn egy váratlan körülmény hirtelen felnyitja ajkaikat, felhúzza az arcukat eltakaró függönyt, és beláthatunk bensejükbe: megdöbbenve vesszük észre, hogy a látszólag esendes külső alatt mennyi sok benyomás, megfigyelés, gondolat van. Úgy vagyunk a fiatal leányokkal, mint Milne-Edvard, a híres kutató, a ki szentül meg volt győződve, hogy a tenger fenekén nincsen benépesítve és a földfúró csavar legelső felhúzása az élő és ismeretlen világ temérdek élő állatok létezéséről győzte meg. Nos, erre a veszélyre kell nekünk is lebecsájtanunk a földfúró csavart!

— Osztom véleményét, de épen ebből a szempontból a költészetet és irodalmat alkalmasabbnak tartom, mint a komoly történeti tanulmányt.

— Igaza van, ha a történet-tanítás régi, megszokott módszerét alkalmazzuk. De én egészen új ösvényen akarom megkezdeni.

— Minő ösvényen?

— Midőn két nappal ezelőtt eltávoztam öntől és hazamentem, kedvelt történéseim: Michelet és Martin Henrik műveit kezembe vettem és végig tanultam Pharamund uralkodását. Egyszerre egy eszme villant meg agyamban. Semmi sem hat a nők képzelőerejére annyira — mondám magamban, — mint a nem várt, új fordulat. *Ha a történetet nem az elején, hanem a végén kezdeném tanítani? Ha az első lezckéül, az utolsónak a tárgyát alkalmazzam? Ha a fiatal leány előtt, hazánk történetének tanításában, hazánk mai, tényleges állapotát festeném?*

— Vagyis — mondá az anya nevetve, — ha Pharamundot Grevy által helyettesítené!

— Úgy van. A mult története holt történet, a jelen története élő történet. A mit el akarok beszélni neki a mai Párisról, a mai társadalomról, a mai kormányformáról, azt mindennap látja, de csak félig, homályosan érti. Élvezi örömeit, szenvedni fájdalmaikat, nevet rajta, bosszankodik miatta, de mindez csak zavaros, bizonytalan benyomás rá nézve, semmi más. Mennyivel élénkebb, igazabb, hatásosabb lenne ez a benyomás, ha ismeretté változnék át,

ha például megmagyaráznám előtte a mai tényleges társadalom mechanizmusát, azaz anatómiáját, fiziológiáját és filozofiáját, azon társadalomét, a melyben él! Ebből a célból nem idegenkedném a legáltalánosabb és elvontabb eszmék fejtegetésétől sem, mert a tények az eszmék magyarázataul szolgálnának. Ez által mintegy kézzelfoghatóvá tenném rá nézve a történelmet.

— Igaza van, mert történelmi leczkéi «a szemmel látott és kézzel fogható dolgok leczkéi» lennének. Azt hiszem, helyes nyomon van.

— Az eddigin kívül még egy fontosabb ok is késztet erre. A jelen ismerete, érdekessége mellett, lépcsőül fog szolgálni, biztos lépcsőül a múlt teljes átértéséhez is. A mai világosság tanulmányozása feltárja a forrást, érdeket költ iránta, a fejlődés méltatására vezet, kézbe adja a vezérfonalat. A tényleges helyzet bevilágítja a kiindulási pontot és az egész utat. Nem egy történeti tény, időrendi sorban tanulva, már csak azért is homályos vagy unalmas, mert nem tudjuk, hogy hová és mire vezet. De a megismert és átértett következmények nemcsak megvilágosítják, de érdeket is költenek irántuk.

— Megértettem önt. Az ön célja: a látott dolgok általi nevelés alkalmazásával nevelni a lelket. Eszközül akarja használni a leányok bámulatos előszeretetét a szemlélődés iránt, hogy necsak lássák azt, a mi környezi őket, hanem tanuljanak meg gondolkodni is a látottak felett és előzményeikre visszamenni.

— Még ennél is többet akarok, mert hiszen mindez csak az értelem munkája. Azt akarom, — a mit különben is sohasem volna szabad a nők nevelésében szem elöl téveszteni, — hogy szívük is részt vegyen benne. A történelemnek felfogásom szerint való tanítása által hivatkozni akarok legtisztább és legnemesebb érzelmeikre. A mai tényleges kor tanítása által fel akarom élesztetni bennök a hazaszeretet szent tüzét. Mindig bánt az a méltatlanság, hogy vannak hazánkifiai között, a kik honpolgárok-nak tartják magukat, és mégis kisebbitik a mai tényleges állapotokat, mintha ezek nem volnának egyértelműek a hazával. Minden ambízióm oda irányúl, hogy az ön leánya, az első történelmi leczke

végeztével, ne csak arra legyen büszke, hogy francia, hanem arra is, hogy a mai korban francia.

Az anya, figyelemmel végighallgatva szavaimat, lelkesülten fogta meg kezemet és így szólt:

— Megengedi, hogy jelen legyek a tanórán?

— Épen kérni akartam rá. Tehát holnap!

III.

Másnap, pontban tíz órakor, az anya és leánya dolgozó szobába léptek. A fiatal leány Reclus Franciaország szép térképét, és mellette két finom nyomású könyvet talált asztalomon.

— Kedves gyermekem — mondám neki, — ön tudja össze-
jöveteleink célját. Anyja megkért, hogy beszéljek önnek valamit Franciaország történetéből. Ez a bizalom egy kissé zavarba hozott. Nem vagyok hivatott tanár és talán épen ezért mást, meg lehet többet vár tőlem, mint rendes tanáraitól. Szavaim meglepik önt. Nos, tudja-e, hogy mivel akarom kíváncsiságát felköltetni? Olyan valaminek megtanításával, a mit ön ismer, mindennap lát: hazánk tényleges állapotával, 1883 szeptember 1-én. Ez meglepi önt, magyarázatom pedig erre a következő. Egy szellemdús ember, fontainebleau-i sétája után, ezeket a szavakat mondá:

— Nagyon szép! Csak az a kár, hogy sok a fa! A fától nem látja az ember az erdőt.

A felelet erre ez volt:

— Mászsa meg a de la Solle-i völgy szikláit, egy tekintettel beláthatja az egészet!

Én épen ezt célozom mostani tanításomban. Annyi sok különféle tény tárul fel minden perczen ön előtt, hogy ezek miatt nem tehet teljes áttekintést a kor felett, melyben él. Megmászszuk tehát a de la Solle-i völgy szikláit és egy tekintet a magasból Franciaország mai történetére, meg fogja értetni és szerettetni önnel a történelmet és hazáját.

Kezdjük el a házon, melyben lakunk; lássuk, minő helyet és tért foglal el Európában Franciaország. Ez a szép térkép megtanítja önt erre. Nézze meg figyelemmel és vesse be emlékébe e

földterület képét, mint a hogy emlékébe bevési az ember az arc-képet és a külső változatlan vonásokról következtetni óhajt a bensőre. Az első tekintetre is egy hatalmas, szilárd alkotású testnek fogja találni, mely önmagára utalva és jól arányosítva, minden küzdelemre megedzve van. Kinézése az erő, a tevőleges erő képét nyújtja. Egyetlenegy ország sincs ennyire nyitva és ennyire elzárva. Északról, nyugatról, délről három nagy tenger közvetíti közlekedését a legtávolabbi országokkal. Keletről és délről három hegy-láncz védi a szomszéd népek ellen. Mig a Manche csatorna összeköti Angliával és az északi nemzetekkel; mig az Atlanti oceán feltárja előtte Ázsia és Amerika útjait; mig a Középtenger partközösséget eszközöl közte és Olaszország között: határain a Pyrenéek, az Alpések, a Vosgesek, a Jurák emelkednek, mint természeti erősségek, védelmül Spanyol-, Olasz- és Németország ellen. Anynyira kivételes helyzete van, hogy Európában egy ország sem vetélkedhetik vele; ez magyarázza meg önnek lakosságának jellemvonását is, mely a természettől nyert kettős szerepében nyilvánul: abban, hogy kiterjeszkedjék, és abban, hogy önmagára támaszkodjék.

Hogy erről meggyőzzem önt, elég egy tekintet a többi birodalmakra. Spanyolország szintén tömör és tengertől körülvelt ország; de miután fekvése Európa végére utalja és hegylánczai több részre osztják: hasonló előnnyel korántsem bírhat. Olaszország a Földközi és az Adriai tenger partjain nyúlik végig, mint egy elszórt és az Apenninek által kettévágott hatalmas nagy test. Angliát ugyanaz az elszigeteltség korlátozza működésében, a mely védelmét van hivatva biztosítani. Orosz- és Németország, minden természeti határ és alak nélkül, egy-egy keverék birodalom. Egyedül Franciaország nyújtja a tömör egység azon összhangzatos képét, mely egyaránt a természet és az emberi munkásság műve. A természet a földet adta hozzá, az ember a birodalmat alkotta meg rajta. A francia birodalom alakulása nem kevesebb, mint tizennégy századba került; és a mint később meg fogja tanulni, történetünk egyik legérdekesebb szakaszát képezi és örök hálára kötelez a királyság iránt, mely egyik legnagyobb munkása volt.

Ezt hallva, ha másodszor tekint e térképre, fogalmat szerezhethet magának erről a nagy múról. Mi van itt benne köröskörül? Minő szó fordul elő benne nyolczvanhatszor? Ugyebár ez a szó: megye? Franciaország nyolczvanhat megyére van osztva. És e felosztás mellett, minden irányban, északra, délre, keletre, nyugatra a következő nevek olvashatók: *Provence, Auvergne, Normandia, Bretagne* stb. Ezek az egyes tartományok nevei és szembeállítva a megyékkel, a múlt és a jelen képét varázsolják előnkbe, óriási ellentéteikkel együtt. A megyék a mai tényleges Franciaországot, azaz az egységet képviselik; a tartományok pedig a hajdani Franciaországot, azaz a szétdaraboltságot, néha az ellenségeskedést. A még mindig használatban levő nevei ezeknek a tartományoknak, emlékeztetik önt az összeolvadás lassú munkájára, mely a széllyelszórt részekből egy tömör erőset alkotott. És ez a forradalom nagy érdeme. A forradalom pecsételte meg az összeolvadás eme nagy munkáját a «megye» általános elnevezés alkalmazása által; valamint ugyancsak tőle eredt az az elmés gondolat is, hogy a megyéket legjobb lesz a több tartománnyal közös topografiai nagy vonásokról, mint például: a hegyekről és a folyókról elnevezni. Semmi sem mozdította volna annyira elő az egyesítés nagy munkáját, a különbözőség fentartása mellett, mint az elnevezések e genialis eszméje. Valóban, a folyam az, mely leginkább egyesíti az embereket. A folyam, több országon végig futva, örökös köteléket képez különböző népek között; mint szünetnélkül útban levő küldött szorosan összefűzi a népeket a folytonos érintkezés, kereskedelem segítségével, szokásaik, nyelvük elsajátításával. A forradalom nem választhatott volna tehát eszméjének jobb kifejezésére és művének alkalmasabb biztosítására szerencsésebb neveket, mint: Szajna, Loire, Rhône, Dordogne megyék stb. melyek, mint hatalmas üterek, széllyelviszik és szétosztják a francia szellemet Franciaország minden részében.

Hogy teljes képet adjak a területről, meg kell még emlékeznünk az égről és a földről, vagyis az éghajlatról és a terményekről.

Éghajlatunknak meg van az a sajátos jelleme, hogy az összes európai mérsékelt éghajlatokat képviseli. Hidegünk erős,

éjszakvidéki zordság nélkül; melegünk nagy, forróégövi hőség nélkül; esőzéseink gyakoriak, felhőszakadások nélkül; ködeink sűrűk, a nélkül, hogy a nappalt éjjé változtatnák. Hazánkból ki sem kell tenni a lábunkat, hogy a hőség ellen a Manche partjain enyhébb légkört találjunk; vagy hogy a tél keménysége ellen a provence-i olaj és narancs erdők üde légkörét élvezzük. És hasonló gazdagság van terményeinkben is. Úgy vagyunk terményeinkkel, mint nemzeti muzeumunkkal: a Louvre-ral. Egyik vagy másik külföldi gyűjtemény gazdagabb lehet egy-két híres mester remekműveiben, de a mienk érdeme a művészi alkotások teljességében áll. Franciaország kiválóan a búza és a szőlő, vagyis a kenyér és a bor hazája. Még Oroszország, a nagy gabonatermő birodalom sem termel aránylag annyit, mint mi, miután mi egyforma területen többet termelünk. Boraink elsőségét pedig senki sem vitathatja el. Szőlőtermő földeink, hatalmas kört képezve a tömör központ: Auvergne körül, Európa minden szőlőjével vetekedhetnek. Persze, más országoknak is van kitűnő boruk, de Franciaországban egytől egyig mindenféle meg van. A maderával és a malagával szembeállíthatja a frontignan-i és lunel-i bort; a jánoshegyivel a sauterne-it és château-yquem-it: a lacryma-christi-vel a saint-georges-it és a roussillon-it, — de egy országnak sincs olyan bora, mely felérne a bourgondival, bordeaux-ival, és a champagne-ival. Ezeknek átültetésük sikertelen, utáztatuk pedig mitsém ér. És hogy egy kissé kérkedjem hazaszeretetünkkel, hozzátehetem még, hogy ezek az utóbbi borok a francia szellem legfőbb tulajdonságait képviselik: a bourgondi a tüzet; a bordeaux-i az észet; a champagne-i a szellemet, úgy, hogy végeredményül kimondhatom: hála Istennek, hogy ilyen földön, ilyen ég alatt születünk.

Térjünk most már a föld után az emberekre, a termények után a törvényekre.

Fordította: FELEKI JÓZSEF.

KÉPEK A KONGO VIDÉKÉRŐL.

Közép-Afrika belsejében hatalmas állam van alakulóban: a Kongo állam. Berlinben még folynak a tanácskozások az európai nagyhatalmak között az új állam jövő sorsa fölött, s fenmaradása a tanácskozások alapján már biztosítottnak látszik. Ez új állam fejlődése és megszilárdulása nagy hatással fog lenni Közép-Afrika civilizációjára s alkalmat fog nyújtani arra, hogy a természet által dúsan megáldott óriási terület, mely eddig Afrika térképein pusztá folt gyanánt volt feltüntetve, végtelen kincseivel a mívelt világ előtt ismeretessé, s az emberiség javára felhasználhatóvá váljék.

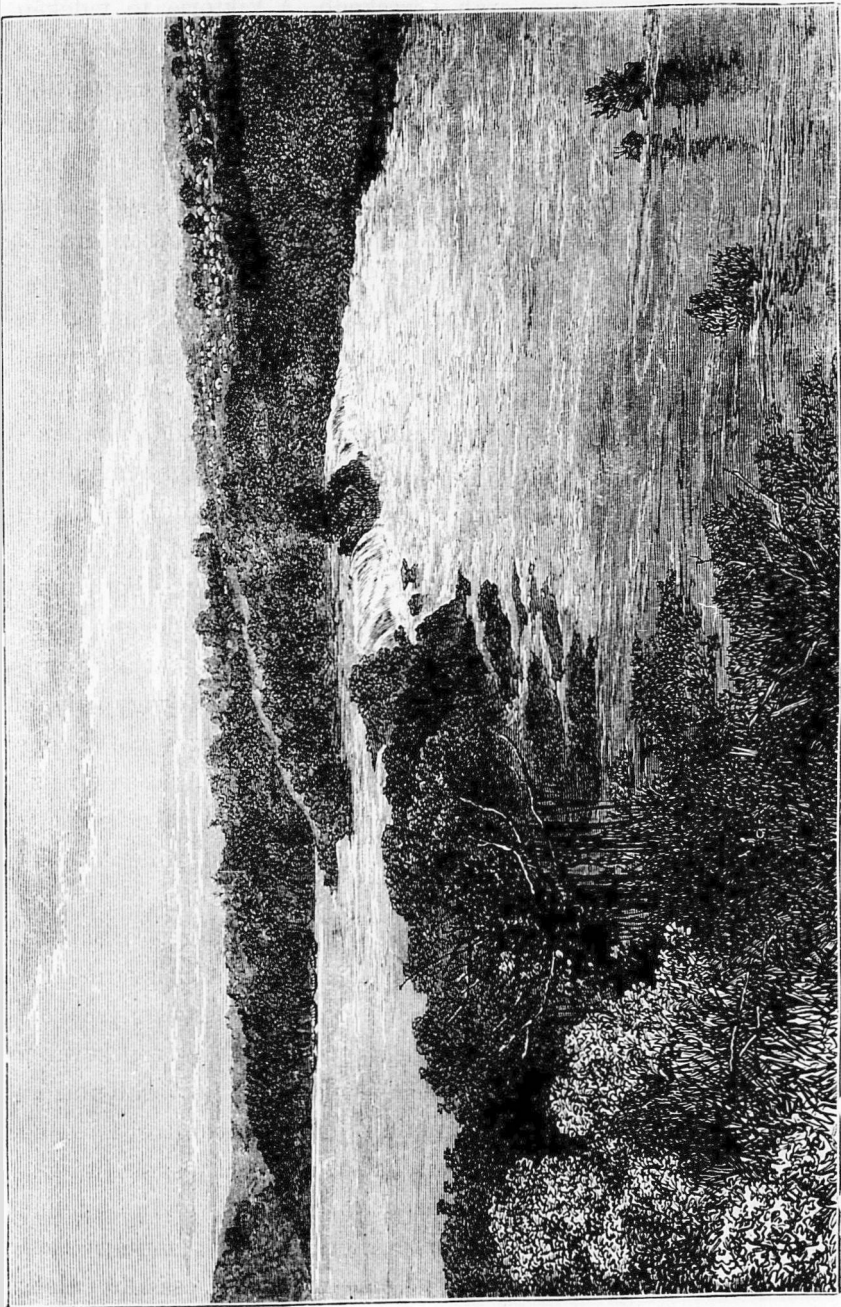
A Kongo vidékéről a legbecsesebb adatokat eddig Stanley, a nagy afrikai utazó leírásai után ismerjük.* Ő volt, ki óriási elszántsággal, rettenthetlenséggel és kitartással keresztül törte magát Afrika eddig teljesen ismeretlen vadonain, s a kíséretét képező nagy sereg félvad emberrel — zanzibári négerekkel — 1875 végétől 1877 végéig, hallatlan küzdelmek, nélkülözések és halálveszedelmek között oly útat tett meg, mely a felfedezések történetében csaknem párja nélkül áll.

Stanley először az 1871-ben Livingstone felfedezésére szervezett expedíció élén tett nagyobb utazást Közép-Afrikában. Már akkor eljutott a Tanganika tóhoz, melynek vidékén Livingstont

* Stanley útleírását «*Utazásom Közép-Afrikában*» czímmel irodalmunk is bírja már, a «Révai testvérek» kiadásában pompás, képekkel illusztrált kiállításban. Elismerés illeti meg a kiadókat, hogy a föltötte érdekes és költséges munkát magyar nyelvre is átültették. Ismertetésünknek a szöveg közé nyomott képei e jeles munkából valók; megragadjuk az alkalmat, hogy a képek szives átengedéseért a kiadó cégnek ez úton is köszönetünket fejezzük ki.

fel is találta. Livingstone halála után a «Daily Telegraph» és «New-York Herald» (az első angol, a másik amerikai napi lap) költségén új expedíciót szervezett oly célból, hogy a Livingston halála által megoldatlanul maradt nagy földrajzi problémákra világot vessen, s Közép-Afrika vidékét felkutassa. Kitűzött célját, noha kíséretéből több mint 200 embert veszett, szerencsésen el is érte. Körül hajózta az afrikai nagy tavakat s kimutatta, hogy az óriási *Viktoria tó, melyet eddig több tónak tartottak, egyetlen tóból áll* s lefolyásában felfedezte a Nilus egyik főforrását (1. kép); körülhajózta a Tanganika tavat, melyen semmi lefolyást sem talált; *innen eljutott a Livingstone nagy folyamának felső folyásához, melyet ott «Lualava» vagy «Ruaravá»-nak neveznek.* Ezen végig utazva meggyőződést szerzett arról, *hogy e nagy folyó azonos a Kongóval,* melyet nyugati torkolatánál már régóta ismertek az európaiak. Ez óriási vízi út, melyen 32 csatát vívott Stanley a jórészt emberevő vadakkal, utazásában a legfőbb fontosságú, mert ez által lett ismeretes Afrika legfőbb közlekedési csatornája. Az óriási folyamnak eddig ismeretes alsó folyása ugyanis a temérdek zátony és esés miatt hajózhatatlan lévén, az egész folyót annak tartották; Stanley kimutatta, hogy a Kongó közép folyásán majdnem 1600 kilométernyi útat szabadon lehet hajóval megtenni; s így az óriási, eddig teljesen ismeretlen terület megnyílt a világforgalomnak.

De Stanley nemcsak e fölötté fontos földrajzi problémákat oldotta meg, érdekes tudósításokat hozott a vidék szépségéről, gazdagságáról, s a közép-afrikai emberfajok műveltségi állapotairól. A föld buja, termékeny, az erdők vadakban, a tavak, folyamok pompás ízű halakban gazdagok. A közép-afrikai népek némely törzséhez eljutott már a civilizáció lehe; a zanzibari négek, s az unyamvezi szerecsenek nemcsak művelhető és sokat ígérő faj, de már bir is az emberi műveltség némi kezdeteivel, érzi az öltözködés és tisztaság szükségességét s az európaiaknak felfedezési utazásaikban mint vezetők, harcosok és teherhordók eddig is fontos szolgálatokat tettek. Ezek között, ép úgy mint a Viktoria és Tanganika tó vidékén lakó törzsek között fordult meg már több-

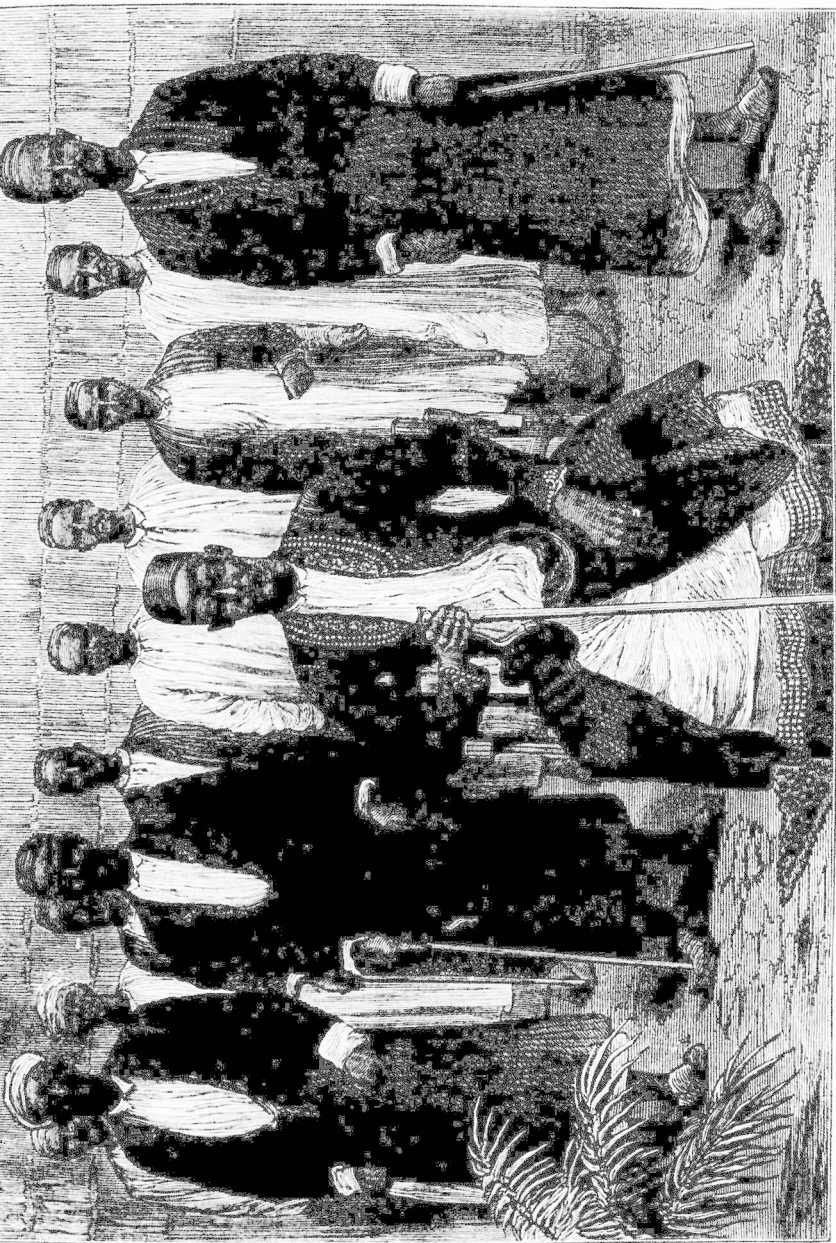

I. A Victoria tó lefolyása a Victoria-Nilus eredete,

szőr európai utazó, vagy arab kereskedő. A Viktoria tó vidékén lakó törzsek közül már Livingstone elbeszéléseiből is ismerjük a vagandákat, melyek tartománya a Vaganda v. Uganda 4—5 millió lakossal, bekerített városokkal állandó hadsereggel s monarchikus államszervezettel bir. Stanley szemtanúja volt egy háborújoknak, melyet a szomszéd *vacuma* törzssel folytattak, a mikor vízi és szárazföldi hadseregük nagyságáról fogalmat szerezhettek magának.

A vagandák fejedelme, kinek főhatósága alatt több tartomány áll, Mtéza császár; ő már 35-ik uralkodója az országnak, mely e szerint jó távoli időkbe helyezi megalapításának történetét. A vagandák a többi afrikai törzseket szellemi képességek tekintetében felülmúlják; ez kitetszik nemcsak a háborúskodások alkalmával kitüntetett ravaszságuk és agyafurtságukból, hanem abból is, hogy ruháik finomabbak, lakásaik tisztábbak, lándzsáik a legjobbak egész Afrikában s e fegyver használatában rendkívüli ügyességet fejtenek ki, paizsaik úgy vannak készítve, hogy mindenütt bámulat tárgyát képezhetik. Mtéza császár az idegent szívesen fogadja, de a szíves fogadtatásnak hasznát akarja venni: tanulni akar az idegentől. Épen ezért a pap, tanító vagy valami mesterséghez értő ember szívesen látott vendég lesz nála. Eddig a Mohamedán vallás hive volt, Stanley utazása óta a kereszténység felé hajlik, s keresztény templom építéséhez kezdett. Stanley sok szép emberi tulajdonságot jegyzett fel róla, látta őt az állami dolgok fölött tanácskozni (2. kép), hallotta őt a tudományok ismerete után sóvárogni, látta őt egyszerű, érett banánokból és aludt tejből álló ebédjéhez leülni, vagy kedves gyermekeivel nevetgélni, csevegni. Mtéza élete folytonos tevékenységben telik el, ő tartja számon s veszi vizsgálat alá egyik kedvenczével a kincstár tartalmát, hol a különböző európai, török és arab utazók ajándékai vannak felhalmozva; majd új találmányon töri fejét, új közlekedési eszköz: szekér, kocs, hajó vagy sajka összeállításán, majd valami lelkében megfogamzott új eszme keresztül vitelén fáradozik; s céljai elérésében törhetlen erélyt mutat. Természetes, hogy a nép erkölcsi jelleme mélyen a császáré alatt áll; de kétségtelen, hogy Mtéza kiváló tulajdonainál és hatalmá-

2. Micsa eszár és tanácsosai.

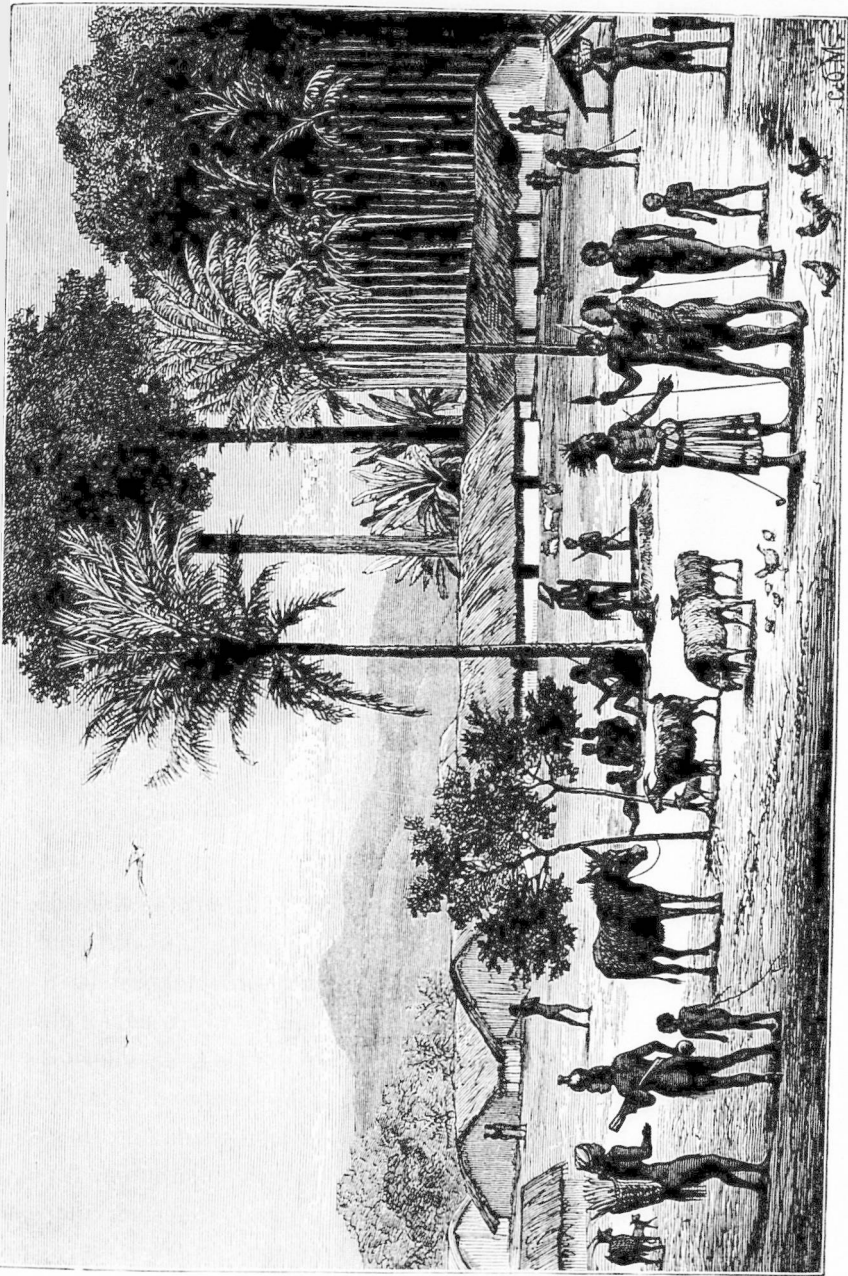

nál fogva épen arra van hivatva, hogy felvéve a keresztséget, népe között a keresztény civilizáció magvait elültesse.

Egészen más a benyomás a melyet Közép-Afrika azon népeinek szemléleténél nyerünk, melyeket az európai civilizáció eddig meg sem közelített. Ily törzsek laknak a Tanganika tótól nyugatra a Kongo vagy Livingstone folyam középfolysánál. Stanley volt az első fehér ember, a ki lábát földjükre tette, s szokásaikkal megismerkedett. És nem találta őket sem államszervezetnek, sem bizonyos ipari ismereteknek teljesen híjával; sőt többen közülök maguk között kifejlett cserekereskedést is folytatnak.

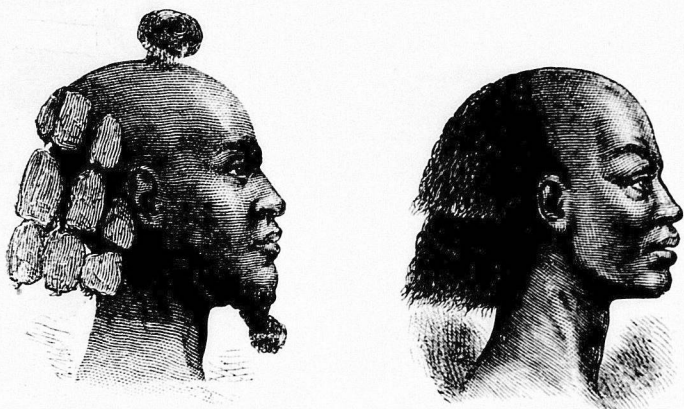
Legközelebb a Tanganika tóhoz találjuk *Ugaha* és *Ubudzsvé* tartományokat. E tartományok népe szelíd és szeretetreméltó, gabonájukat olcsón és minden feltűnő láрма nélkül adták el az expedíciónak, viselkedésük ment attól a szemtelen tolakodástól, mely a vadakat jellemzi. — Kiváló előszeretettel viseltetnek a szobrászat és esztergályosság iránt. Fából különböző szobrokat faragnak, melyeket falujokban bálványképen állítanak fel. Ajtóikon emberi arczokra emlékeztető faragványokat láthatni, sőt a közeli erdők fáin is vannak faragási kísérletek. Az Ubudzsvé melletti *Uhombóban* a faluk alacsony kúpalakú fűkunyhókból állanak, melyek a község kör alakú gyűlőhelye körül vannak csoportosítva. A kör alakú tér közepén három-négy, kettős fügefát ápolnak, ezek árnyékában tartják az előjárósági tagok gyűléseiket, s ezek kérge szolgáltatja az előjáróság ruházatát. A kunyhók ajtónyílása alig háromnegyed méter magas. Az emberek itt rütak, mezítelenek, de résztvevők és tanulókonyak, a föld a természet minden kincseivel meg van áldva.

Manyema népe a Kongó vidékének legszebb és legmíveltebb törzse, kezdetleges műveltségük Uganda népének műveltségére emlékeztet. Falvaikban a kúpalakú kunyhók helyett négyszögletes lapos fedelű házakkal találkozunk (3. kép). Fűből szőtt finom szövetek tömegébe burkolódnak, főnökeik tollakkal felcziczomázott fejdísz viselnek, a hajzat hátulso részére és fülök mögé apró gombokat, vagy iszapdarabkákat aggatnak; a nők dús hajzatuknak könnyű nádból készült, s a haj közé font állvány segítségével női kalapra emlékeztető kinézést adnak, s hátul dús fürtökben lógatják

3. Fala Manyemaban.

le. Az életszükség kielégítéséről a nők gondoskodnak; a nap minden órájában lehet őket látni nagy fűzfá kosarakkal a fejükön, hogy a faluból távozva halat fogjanak a folyókból, vagy fát szállítsanak haza az erdőkből. A faluban tanácskozásokra külön ház áll; a házak két, sőt több szobából állanak, s lakóik a tömött agyagfalakat és a jól levert talajt elég tisztán tartják; kéményük nincsen, s ezért a tetőzet a füsttől fényes fekete. A ház butorzata csupán csak tálak, kosarak szóval az élelmi szerek eltartására szolgáló eszközök és fegyverekből áll. Az élelmi szerek olesók, váltópénzül a kauri szolgál.

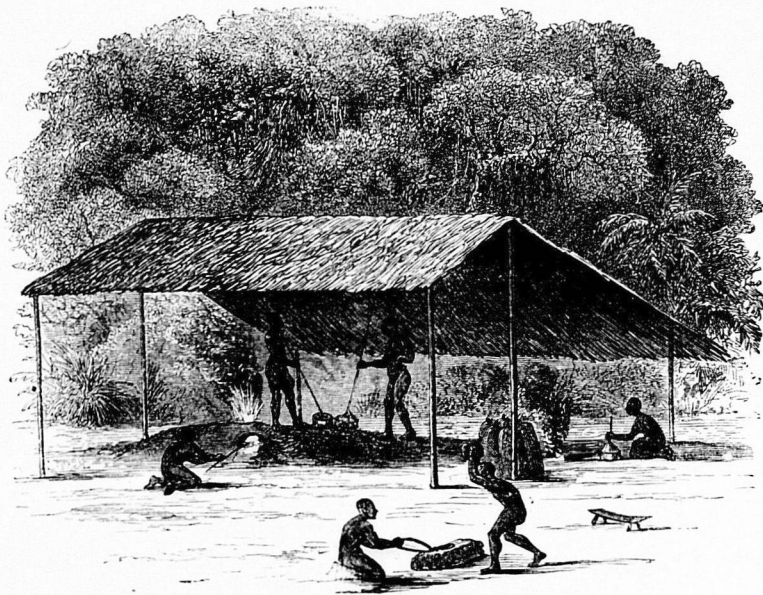

4. Manyemai benszülöttek.

A Manyemák földén túl valóságos őserdők, rengetegek kezdődnek. A kereskedésről messze földön híres *Nyangwe* az utolsó pont a hova még néhány zanzibari kereskedő elkerült és megtelepedett. S ez úttalan vadonokban számos emberevő törzs között olyan népek élnek melyekre foglalkozásaikat készítményeiket illetőleg, meglepetéssel tekinthetünk, mert sok tekintetben más jobb viszonyok között élő rokonaikat is felülmúlják. *Ureggában* (hol igen gazdag érczhegyek vannak,) olvasztó kemenczék és kovácsműhelyek találhatók. Az olvasztó kemenczék fuvókészülékekkel állnak összeköttetésben, melyek oly erős légáramlatot idéznek elő, hogy bugásuk 1000 méternyire is elhallik (5. kép). A kovácsműhelyben vasból kalapácsokat, késeket

szekereczeket, kardokat, láb- és karpereczeket stb. készítenek. Készítményeik tökéletessége fejlettebb szellemi képességekre vallanak. A házias élet bensőbb viszonyára vall az, hogy padjaik, 2—3 személyre való ülőhelyeik vannak, holott Közép-Afrika majd minden népénél szabály, hogy mindenki a maga székén ül. E padokat nagy ügyességgel vagy vizinádból fonják, vagy puha fehér fából faragják.

Ureggának és a vele szomszédos területeknek lakói mit sem tudnak szomszédaikról s azok területéről, szomszédaikat jó for-

5. Olvasztókemence Ureggában.

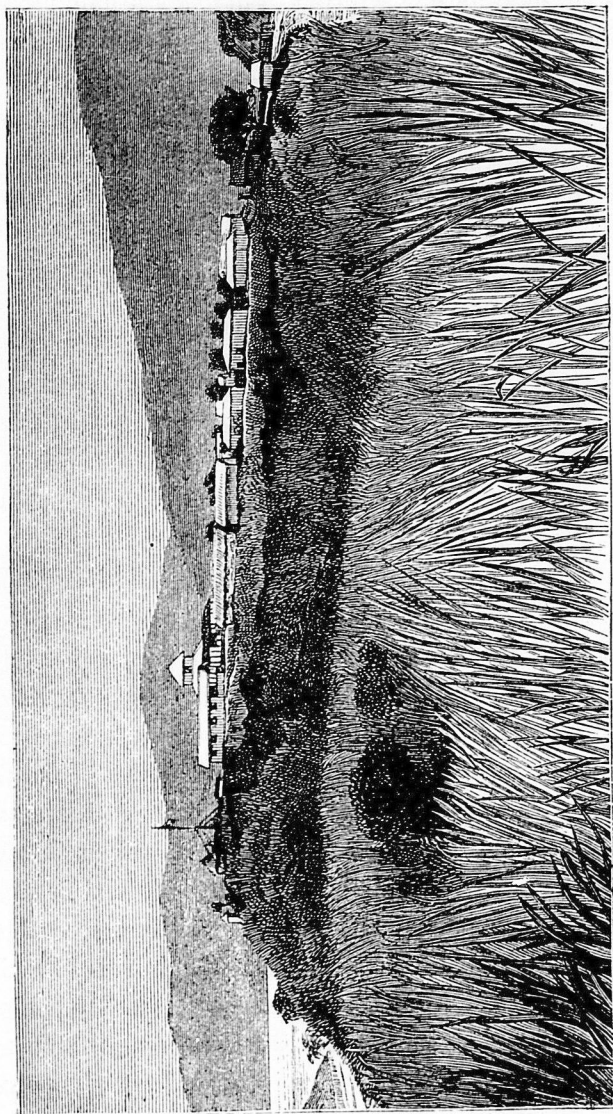
mán csak csatározásaikból ismerik. A legtöbb törzsnek fogai, «uralkodó szokásból» hegyesre vannak rászaporítva s házaik díszítését állításuk szerint *soko-majom* koponyák képezik, a Stanley által Európába hozott *majom-koponyák* azonban Huttley mérései szerint *emberkoponyáknak* bizonyultak be, bizonyosságául annak, hogy az őserdő lakói itt-ott *embercivők*.

Az óriási, mintegy 6000 kilométernyi hosszú Kongó folyam mentén sok barátságtalan vad harczias fajjal találkozott Stanley,

6. Zugutag a Kongo felső folyásánál.

7. Vivi, európai telep a Kongo alsó folyásánál.

de közöttük egy sem volt olyan, mely házi eszközeik s fegyvereik és csolnakjaik (kanoe) készítésében bizonyos fokú ügyességet ne tudott volna felmutatni. A törpék, *Vakumák* a hangok tökéletesebb kiejtésében tűnnek ki, az *Arucimi* (Kongóba ömlő folyó) emberevő partlakói fegyvereik s házi eszközeik *szép díszítése* által keltenek figyelmet. . . E népeknek jól készült kanoeik, s kitünő lándzsáik vannak s egy köztük és az expedíció közt kifejlődött heves ütközetben, (mely az expedíció győzelmével végződött) számos jelét adták ügyességüknek és bátor természetüknek, innen kezdve valóságos vesszőfutás volt a folyamon az expedíció utazása, vesszőfutás a vadak fegyverei között!

A folyam maga is sok küzdelemre adott okot, kivált felső folyásánál és torkolata felé. Hét óriási zuhataggal találkozott az expedíció a folyam felső folyásánál (6. kép), s még többel a torkolata felé. A folyamnak ezt a részét a szárazon kerülték meg, szárazon czipelve tovább az európai sajkát s az afrikai kanoekat; mindemellett több ember lett a zuhatagok áldozatává.

S ez óriási erőfeszítések, melyekkel az expedíció útját befejezte, óriási eredményeket hoztak létre. Alig pihente ki ugyanis Stanley Európában ezen utazás fáradalmait, az «*Afrika társaság*» *) felszólítására 1879-ben 140 zanzibári négerrel ismét elutazott Zanzibárból a Kongó torkolatához, hogy ott a művelődés terjesztésére szükséges állomásokat megalapítsa. A legelső ilyen állomás *Vivi* (7. kép), melyet Stanley a Kongó torkolata felé a hajózást gátló zuhatagoknál szervezett. Innen utat építtetett addig, a hol a folyón legalább kis csolnakokkal szabadon lehet hajózni, e hajózható vízi út elején szervezte a második állomást, *Isanghilát*. A második nagy vízesés mellett 1881-ben *Manyanga* állomást létesítette, innen 150 kilométer hosszúságban utat készíttetett, s ez út végén a Stanley poolnál, honnan kezdve a Kongó egész felső folyásáig hajózható, 1882-ben egy negyedik állomást szervezett, melyet a belga királyról Leopoldsvillnek nevezett el. Stanley állomásait dombtetőkön építé, s e hadászati

*) A nemzetközi «*Afrika társaság*» a földrajzi tudományok fejlesztésére s különösen Közép-Afrika kikutatására és civilizálására, Lipót belga király védnöksége alatt alakult.

szempontból is fontos pozíciókúl a környék legszebb pontjait választá. Ez állomásokon, melyek száma azóta igen felszaporodott, (több mint 50 európai telep van már a Kongó vidéken, köztük a mi trónörökös párunkról nevezettek el: Rudolfsville és Stefanieville) meglehetősen európai módon foly az élet; mivelő hatásuk a benszülöttekre leírhatatlan. Háromszor akkora nagyságú terület, mint Magyarország, hódolt meg eddig a műveltségnek, s a felvilágosodás

S. Benszülöttek az alsó Kongó vidékéről.

útja Afrika belseje felé ki van egyengetve. Afrika négerai, kik tíz év előtt lándzsahajtásokkal üdvözölték az első fehér embert, ma már barátságos «Isten hozottat» mondanak az utazónak. A főnökök felvették a keresztény vallást, sőt sok helyen a nép is; kezdik ismerni a pénz becsét, eltanulják az európai mesterségeket és szokásokat. A Kongón ma már európai készítményű kis gőzhajók járnak, sőt újabban a négy első állomás között vasutat terveznek építeni; s valóban a civilizáció terjeszthetésére, ott a hol a folyam nem hajózható, első sorban erre van szükség, mert az erdőkön keresztül vágott

utakat a buja természet egy fél év lefolyása alatt bevonván embermagasságú fűvel, teljesen megrongálja.

Stanleynek Közép-Afrika vadonainak felkutatásában hatalmas versenytársa *Brazza* gróf, ki 1882-ben a francia kormány támogatásával észak felől közelítette meg a Kongót, s e folyam északi vidékén francia gyarmatokat törekedett alapítani. Nem terjeszkedhetünk ki ez alkalommal *Brazza* elvitathatatlan érdemeinek méltatásába, messze vezetne ez; e helyett azon óhajtással zárjuk be ismertetésünket, bár sikerült volna a fentebbiekben Stanley lelkesült munkásságának az egész emberiségre kiható fontosságát feltüntetnünk.

NŐNEVELÉSI ESZMÉK A MÚLT SZÁZADBAN.

A Görög és Kerekes által szerkesztett és Bécsben megjelent «*Hadi és más nevezetes történetek*» című hirlap 1791. évfolyamának első felében be van mutatva egy ily című nevelési munka: «*Az asszonyi nem a XIX. százban — álomi látás.*» Az van ott róla mondva, hogy a munka fordítás és kéziratban van meg. A fordító — a ki nincs megnevezve, valamint az eredeti szerzője sem — egy részletet küldött volt belőle az említett lapba, közzététel végett, oly célból, hogy «annak olvasása által felindíttasson valamely jószívű magyar Mecénást azon munkának kinyomattatására, a mely nyomtatásban nem fogna többre menni valami 8 árkusnál.» A szerkesztők csakugyan ki is nyomatták lapjukban a beküldött töredéket, a XIII. részt, mely a «Tanítás»-ról szól.

Tudomásunk szerint, az egész munkának megjelenése jámbor óhajítás maradt; de az említett töredéket is elég érdemesnek tartjuk arra, hogy mint a nőnevelésre vonatkozó régiséget olvasóinkkal megismertessük s némileg megrövidítve szóról szóra közöljük.

Igaz ugyan, hogy a munka nem a sajátlagos magyar viszonyokból fakadt, s a benne fölemlített nevelési hiányok nem mind vonatkoztathatók a mi középosztályunkra, inkább tán a nagyvárosi lakosságra, vagy az európai áramlattal inkább úszó felsőbbrendűekre: mindamellett érdekes és tanulságos olvasni belőle, hogy milyennek látta egy múlt századbéli gondolkozó író (ki, mint a fordítás egy pár germanismusából s a magyar szöveg közé ékelt pár német szóból következtethetjük, német volt) képzeletében, *álmában*, a XIX. századbéli megjavult nőnevelési viszonyokat. Már magából a töredékből is látható, hogy az író jól ismerte az

emberi lelket, s józan és nemes elvei voltak. Szép formában közlött s fontos életigazságokat tartalmazó fejtegetései tehát nemcsak neveléstörténeti, hanem általános érzékkel is bírnak, s olyanok, melyekből ma is sokat lehet tanulni. — Álomlátásának előadása közben olykor-olykor, mintegy párbeszédés alakban, megszólaltatja az író a maga korabeli *valót* is, enyelgő, tréfás közbeszólásokkal. E közbeszólások a régi nyomtatásban a lapok alján, vonal alatt vannak elmondva; mi térkimélés tekintetéből zárjelek közt a szövegbe igtatjuk. — A mi pedig magát a fordítást illeti, abban, leszámítva pár idegenszerűséget s az *ik*-es igék némi elhanyagolását, oly zamatos magyarságot találunk, a minőt hiába keresünk újabb irodalmi termékeinkben. De lássuk már magát az érdekes régiséget:

Az asszonyi nem a XIX. százban. — Álomi látás.

XIII. Rész. *A tanítás.*

Önmagától értetődik az, hogy fő gondunknak kell lenni gyermekeinket keresztényekké nevelni, s a vallásbeli tudományokban elméjük tehetségéhez illendőképen oktatni. Nem úgy festjük mi a Teremtőt ő előttök, mint rettenetes Istent; hanem mint végzetlen jóságot, számtalan világok atyját, minden jóknak kútfejét. E szerint oktatjuk őket napról napra, világosítjuk elméjüket, és szívöket minden nemes erkölcsök lakhelyévé teszszük. Ennekelőtte vagy igen szabad gondolkozásúak vagy igen bigottak voltak, a mint halljuk, az asszonyi személyek; mi őrizkedünk ezektől, hogy se vallástalan, se pedig vakbuzgó asszonyokat ne neveljünk. — Minél több szánakozást érdemlő tárgyakra teszszük őket figyelme-tessékké; minél érzékenyebbekké tehetjük szíveiket: annyival közelebb jutunk célunkhoz. [Micsoda különbség! A mostani asszonyi személyek hideg vérrel nézik a vadak kegyetlen viaskodását (Hetzen der Thiere), és a véres szomorú játékokat szinte úgy. Mely igen érzékeny teremtések!] Az érzékenység* forrása minden erkölcsöknek. Az érzékeny lyánykánál nem lehet drágább kincse a férfinak.

* Most így mondjuk: a jóra es nemesre való *fogékonyság*.

Mire megy a gondolkozó férfi az érzéketlen asszonynyal? (Legyen philosophus, mint sok mostani férfiaknak kell lenni.) A világnak legszebb, legszívrehatóbb történetei mindegyek előtte; ezek iránt, szinte úgy mint férje iránt, érzéketlen. Az érzékeny szív előtt minden gyönyörűség. Nyájasságra, háladatosságra nyit neki út az egész világ. Mindenütt a Teremtő jótevő kezeit csudálja; a föld terméseiből annak ajándékát gyűjti; asztalát annak köszöni; annak oltalma alatt nyugszik le, és csendes, nyugodt felébredését is attól veszi. Érzí annak tanításait szerencsétlenségében; boldogságában kegyelmességét. (Mi nálunk ezekről igen keveset tudnak, vagy semmit sem akarnak tudni. A közönséges megjegyzés ez: «A kenyér jön a zsemlyéstől, a hús a székől, a pénz a bányából. Télben hideg, nyárban meleg.») — Már a gyermekek is érzik, mihelyt csak egy kevésbé tudnak is ítélni, mire legyenek rendeltetve. Ez* azon köszirt, mely annyi hajótöréseket, tévelygéseket okozott. A leánykáknak csak akkor akarta az ember tudtokra adni, miért vannak a világon, mikor már igen is tudták. (Elég kár!) Mi idejében megmondjuk nekik, mi a kötelességök; de ezt az oktatást a nemes erkölcsnek józan képzelésével öntjük beléjük; szivökre adjuk, hogy mindent, valami az illendőséggel és a szép magaviseeléssel ellenkezik, útáljanak.

Majd csaknem szükségtelen azt előhozni, mely igen igyekszünk azon, hogy a leánykák írni, olvasni rendszerént és gyorsan tudjanak. Szegény eleink azt tartották, hogy nem szükség a leánykáknak írni tudni; elég, ha könyvből imádkozhatnak. — Nálunk valamint a férfi-, szintúgy a leánygyermekeknek is vagy, még pedig minden helységben, oskolájok. A tanítók nem köszörtüsből, vargából, asztalosból stb. lett kántorok; hanem tanult és királyi véd alatt levő személyek, kik, nem levén egyéb kötelességök, tökéletesen folytatják hivataljokat. A mi leánykáink 6 esztendőskoruktól fogva míg a 12-ik esztendőt el nem érik, járják az oskolát; azalatt az írás és olvasás mellett egyebet is tanúlnak: tanúlnak helyesen írni; tanúlnak historiákat s erkölcsi tudományokat, külö-

* Illetőleg: ennek nem tudása.

nösen pedig számadást; mivel nem czifra báboknak, hanem jó gazdasszonyoknak neveltetnek, kik a házi költségeket, jövedelmeket rend szerint feljegyzik; azokról, ha férjük úgy kívánja, számot adnak.

A jó erkölcsi tulajdonságok szentek előttünk, s mi azokat a legszorosabb értelemben megkívánjuk. *A rendtartás, csinosság, mértékletesség, takarékoság, józanság* a mi lyánykáink sarkalatos törvényei.

Ezekhez idejekorán szoktattatnak, hogy mindezen tulajdonságok végtére természetté váljanak bennök. De gondolhatni-e a világon valami rútabbat, mint a gondatlan, tisztátalan, mértékletlen és tékozló asszony? Mi önnön s maradékaink ellenségei lettünk volna, ha el nem töröltük volna ezt az emberi boldogság nagy akadályát.

A mi mostan élő asszonyaink és lyánkáink a legjobb szakácsnék. (Ismét egy példája a XIX. századi asszonyi nem érdemeinek.) Nem azért, mintha mindent magok főznének; hanem hogy parancsolni tudnak, ítéletet tehetnek az étel mineműségéről s a cselédnek meg tudják mondani, hol és miben hibáztak. (Igazság szerént egy lyánkának se kellene addig a férjhezmenést megengedni, míg annak tanúbizonyosságát nem adja, hogy a házi gazdasszonyosság folytatására alkalmas. Minden pap megyéjében néhány értelmes asszonyokat kellene választani, kik erre vigyáznának; és míg ezektől a pap írást nem látna, addig senkit se merne megesketni. Nemsokára alkalmasabb asszonyaink lennének.)

A mi lyánkáink varrásbeli munkáik megannyi kis remekek. Az asszonyi foglalatosságoknak minden egyéb részeit is meg kell tanulniok, hogy annak idején magokon segíthessenek.

De ezeken kívül nem mulasztjuk el őket azokra is oktattatni, a mik az ő velök való társalkodást kedvessé teszik, t. i. a muzsikára és a tánczra. Lelkeiknek nagyobb kimíveltetése végett oly könyveket adunk kezeikbe, melyek egyszersmind gyönyörködtetnek és oktatnak. Különben sincsenek már most olyan íróink, kik azon törekednek, hogy a gonoszságnak csábító képet adjanak, lest vesznek a jó erkölcsnek és kigyókat rejtjenek a virágok alá; — mi

azokat az emberi boldogság rontóinak tartanánk és gyűlöléssel s átokkal büntetnénk.

Ha lyánkáink férjhez menetőknek idejét elérték, akkor a szülék minden figyelmetességöket arra fordítják, hogy őket érdemes jó feleségekké tehessék. Megengedjük nekik az ifjakkal való társalkodást; de csak azokkal, a kiknek nemes gondolkozásuk s jó erkölcsük tudva vagyon előttünk. — Előre megmondjuk nekik mindazokat, a miket tudniok szükséges, hogy a világnak minden csábításai is őket meg ne tántoríthassák. — Órizzük őket, hogy a mulatságokkal való visszaélés és az élet módjában való vigyázatlanságuk által külső kellemetlenségöket el ne veszítsék. (A mai időbeli lyánkák negyed része a rendetlen táncz által rontja el magát.) Azonban arra is megtanítjuk, hogy a testi szépség egyedül az érdem és az illendőség által éri el a tökéletességét; továbbá, hogy mely igen boldogtalan az a lyánka, ki csak addig tetszik, míg néma, és mihelyt száját felnyitja, azonnal megútáltatja magát. Oktattatnak a szép és erőltetés nélkül való erkölcsi tulajdonságokban, és alkalmatosakká tételnek arra, hogy kellemes beszélgetésekkel mulathassák a velek társalkodókat; fecsegők azonban ne legyenek. (A XVIII. százban ezt a tudományt nem messze vitték.) Elvezetjük őket a külső társaságokba, s a mi jó azokban, megismertetjük velek; meg nem engedjük azonban, hogy azoknak minden módijokat kövessék. Az az öltözetnek legkiesebb neme, mely az egész termetet kimutatja. (Nem tudok rendkívülvalóbb módit, mint az abroncsos ruhák voltak, melyeknek a házak kapui is keskenyek valának. De hála a jó ízlésnek, már ezeket is számkivetésbe küldötték asszonyaink!)

Ha a leány megigérte már a férfinak az összekelést s az esketés ideje közelget, akkor az anya, egy oly szerencsés órában t. i., melyben a szív minden érzékenyítő, beható tárgyak előtt nyitva áll — külön veszi leányát és ilyforma intéseket tesz hozzája: «Leányom! te már menyasszony vagy — s most lépsz életednek legfőbb helyére; halljad az én oktatásimat és kövesd azokat: Az a szerelem, mely a házasságot szerzi, rövid ideig tartó; de okosság által a legtartósabb barátsággá változhatik, oly barátsággá,

melyet csak a halál ronthat el. Ezentúl férjed legyen szívednek egyetlen egy foglalatossága. Az iránta való magadviselése tetsző legyen minden magadmegalacsonítása nélkül, nyájas hízkelkedés nélkül és mérséklett, félénkség nélkül. Úgy nézd őt mint férjedet, mint istápodat. Tanuld ki természetjét s ahoz alkalmaztasd magadat. Ne avatkozz az ő foglalatosságaiba. Ha rossz kedve van, igyekezz őt megvidámítani; hogyha pedig első igyekezeted el nem érte célját, hagyd békével, különben még jobban fel fogná bosszantani. A férfiaknak különös természetök vagyon. — Ne kívánj több költséget ruházatidra, mint a mennyi jövedelméből kitelik; és ne ásitózz arra, a mire szükséged nincsen. — Kerüld az oly asszonyok társaságát, kik — ha még most is találkoznának — férjükről rosszat beszélnek; azok mind alacsony lelkű teremtetsek. (Ha ennek teljesedni kellene, úgy sok ismeretségeknél szakadna végök s egyszersmind az asszonyi mulatságok közül egy megszűnne.) — Csinosan és rendesen tartsd házádat; szíves légy cselédidhez: a cselédek, szolgálók szinte oly emberek, mint az urak. — Ha gyermekekkel áld meg az Isten, azokat el ne kényeztesd és magadra ne szoktasd. A legfigyelmesebb előrenézéssel neveld őket: a neveléstől függ az ember boldogsága.»

Minekutána már a leányból asszony lett, akkor az anya előbbi oktatásához még azokat teszi, melyekről addig, míg leánya hajadon volt, nem oly világosan szólhatott. Már most két asszony beszél egymással, barátasszony a barátasszonyával: «Számptalan ifjak seregéből lépett ki, úgymond, a te férjed s tégedet magáévá tett. A te tulajdon szíved választotta őtet. Összekeléstek már megesezt, és ezt úgy nézzed, mint oly forrást, melyből éltedben boldogságnak legnagyobb mértékét merítheted. Kapcsold őt hovatovább erősebben magadhoz, nem egyedül külső kellemetességeddel, hanem a vele való legnyájasabb egyetértéssel. A te boldogságod a legingadozóbb lábbon áll, ha külső szépségeden kívül egyéb istápjá nincsen. — Ha ezen kívül semmit se találnak rajtunk férjeink, mely igen szomorú állapotra jutnánk annak elvesztésével! Hogyha pedig szívünknek nemessége az, a mi előttünk érdemesekké teszen, úgy hozzánk vonzó szerelmök éltünknel is tovább tartandó

Minden magát előadó alkalmatossággal adjad példáját nemesen gondolkodásodnak. Igazán és változhatatlanul szeresd azt, ki téged nemünknek számtalan személyei közül kiválasztván, magáévá tett. — Útald valamint most, szintúgy életed fogytáig az ellene való hűségtelenséget.»

«Egy nemesen gondolkodó férfi se fog rajtunk kegyetlenkedni; tekintetbe fogja venni gyengén lett alkottatásunkat és annak mértéke szerint fog velünk bánni. De a nemesen gondolkozó asszony se felejtse el a férjet il ető nyájas tiszteletet. Ennek azt kell kívánni, hogy férje minden polgártársai szemében tisztelet tárgya legyen, és arra nézve ő adja meg neki legelőször is a tiszteletet. Haszontalan óhajtja azt, hogy férjét barátjai tiszteljék, ha maga csak imígy-amúgy bán vele. Ő a háznak feje, ő neki kell az azt illető minden gondoskodásban leginkább részesülni, az azt fenyegető veszedelmeknek ellentállani s azt fentartani; azért őt illeti a legelső hely a háznál. Inkább szolgálna gyalázatunkra mint becsületünkre, ha a férjeinken való uralkodással dicsekednénk. Az által őket valóságos bolondoknak hirdetnénk ki; és avagy nem szégyenelnénk-e bolondok feleségei lenni? Az az asszony, a kinek férje közönséges megvettetésben él, mindig együtt-szenvedi azon gyalázat terhét; mi módon igyekezhet tehát azon, hogy férjét útálatossá tegye? Hagyd úgy tehát ezt az állapotot, a mint a természet rendelte, és a mint jól is vagy, hogy t. i. a férj legyen első a háznál. Ő gondolja ki a munkát, ő rendelje, végezze; te pedig légy segítségére, a mennyiben erőd s tehetséged engedi. — Ne légy házatok iránt szorgalmatoskodó férjed mellett olyan, mint egy here; hanem a miben illik s lehet, te is viseld a ház terhét. — Ha hirtelen haragú talál lenni férjed, igyekezz felgerjedéseit csendesíteni, de természetes szelidséggel. Ne úgy támadd meg, mintha uralkodni kívánnál rajta. Hamar fellobbanó indulatjáért meg ne útáljad érdemeit, sőt új indító okot végy abból becsülésére, ha látod, hogy csakugyan tudta tüzét mérsékelni, midőn te szolgáltatattál neki valamely bosszúságra alkalmatosságot. — Azért van a mi nemünk, hogy örömet s életet eszközöljön a világban. Oly boldogságot tapasztaltass annakokáért férjeddal, a veled való élésből

hadd győzöttessék meg saját tapasztalása után, hogy az asszonyi nem megfelel valósággal a maga létele érzéjének.»

«Úgy vagyunk alkotva, hogy a nyájasság, nem pedig az indúlatozás legyen természeti tulajdonságunk. Szemeink nem a mérges szikrázáshoz, hanem a szíveket nyerő édes pillantásokhoz vannak készítve; valamint orozáink is nem a bosszúságtól való elpiruláshoz. Karjaink az ölelésre, nem pedig az erőszakoskodásra valók; de azonban oly erőt adott a természet ölelő karjainknak, mely a legizmosabb és gyakorlottabb bajnokét felülmúlja. Azokkal győzedelmeskedhetünk mi legillendőbbben férjeinken. — Dicső és hasznos uralkodásra is juttat tehát minket maga az áldott természet, ha követni tudjuk s akarjuk: oly uralkodásra, melyből napról-napra inkább meg fogják ismerni érdemeinket s mind jobban-jobban általlátják, minemű kárt vallanának személyünktől való megfosztatásukkal. Úgy néznek bennünket, mint az ég legdrágább adományát, melynél mi lehetne nekünk nagyobb földi gyönyörűségünk.»

*

Eddig a töredék. . . És vajon beteljesült-e az álom, melyet a múlt századbeli író a nőnevelésnek a mi századunkban való fejlődéséről, előmeneteléről látott? Ha tekintetbe vesszük, hogy századunkban egész Európaszerte mily nagy hatású mozgalom fejlődött ki e téren, különösen a felsőbb leányiskolák felállítása által, azt kell mondanunk, hogy az álomlátás, legalább részben, teljesült; sőt a 6—12 éves leányok iskolázásának, a tantárgyak szaporításának, az okleveles és az állam védelme alá helyezett tanítók alkalmazásának megjövendöléseért valóságos jósnak kell tartanunk, még a mi hazai viszonyainkat illetőleg is, azt az álomlátót. De mégis csak részben teljesült az az álom. Inkább csak az értelmi, mint a kedélyi nevelést, s inkább csak az elméleti, mint a gyakorlati tudást illetőleg. Az oly anyák, kik az álomlátó által elmondott oktatásokat adnak serdülő, férjhez menendő és férjnél levő leányaiknak s az ott elmondott élettani elveket követik a nevelésben; az oly leányok, kik a gyakorlati háztartásban annyira otthon vannak, mint a múlt századbeli író álmában látta, még a XIX. század vége felé is inkább kisebbségben, mint többségben vannak közöttünk. Általában pedig a kedély nevelésének, a vallásos és erkölcsi nevelésnek az a képe, melyet a múlt századbeli író mi közöttünk megvalósítandónak álmodott, még mindig nem öltött testet sem iskolai, sem családi nevelésünkben; s e tekintetben nekünk is az álomlátáshoz kell folyamodnunk, ha azon eszmét, mely felé törekszünk, megvalósulva látni akarjuk!

Közli: KOMÁROMY LAJOS.

A MAGYAR NYELV TANÍTÁSA

AZ OSZTOTT ELEMI NÉPISKOLA NÉGY ALSÓ OSZTÁLYÁBAN.

A nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi miniszterium 1882. év január 1-én az állami tanító- és tanítónőképezdek igazgató tanácsaihoz egy fontos rendeletet bocsátott ki, melyben a többek között a következők is foglaltatnak: «A népoktatás ügyének súlypontja a tanítóképzésben és így a tanítóképző-intézetekben kereendő; de viszont a tanítóképezdek munkájának sikeréről nem magukban ez intézetekben, hanem az elemi iskolákban, hol a képezdekből kikerült tanítók működnek, kell az ítéletet keresni, mint a hogy a fát gyümölcseről lehet megismerni. Ha már a képezdei oktatás eredményét a tanítók módszerében s annak sikerében az elemi népiskolákon vizsgáljuk, arra az általános tapasztalásra jövünk, hogy még az újabb, már a jelenlegi tanítóképezdekből kikerült tanítók és tanítónők nagyobb része is több súlyt fektet a népiskolai tantervben kijelölt elméleti tantárgyak rendszeres kézikönyv szerinti előadására, mint magára az értelmes olvasásra és az olvasható tiszta írás gyakorlatára, s az által gondolatainak, pl. egy egyszerű levélben, világos és szabatos kifejezésére, a legegyszerűbb fogalmazás képességének elsajátítására».

A miniszteri rendelet ezen szavaival igen szép összhangban van az elemi iskolák tantervében a magyar nyelvtanra vonatkozó bevezető rész, mely szerint: «Az elemi, különösen a népiskolában az anyanyelvtanbeli oktatásnak nincs egyéb célja, mint az, hogy megtanuljon a gyermek szabatosan beszélni, helyesen írni, a mások beszédét és írását biztosan és tisztán megérteni. Az olyan tanító igen nagyon eltévesztené célját, ki az elemi népiskolában a nyelvtan szabályait elvontan és rendszeresen tanítja és a tanuló

idejét a szóragozás meddő tanulására és annak alkalmazás nélküli sikertelen felmondására fordítaná.»

Ime e két különböző időben kiadott rendelet egybehangzóan mutatja, hogy a magas közoktatási kormány intencziója szerint is a népiskolai anyanyelvi oktatás főcélja: az értelmes olvasás, olvasható, tiszta írás s a gondolatoknak szóval és írásban való helyes kifejezése, tehát a legegyszerűbb fogalmazás. De nemcsak a miniszteri rendelet mondja ezt, hanem a gyakorlati és elméleti pedagógia is teljes megnyugvással elfogadja és szentesíti ezen itt kifejtett célt.

Az anyanyelvi oktatás célja ekképen minden kétséget kizárólag meg lévén állapítva, csak annak meghatározása van hátra, mi szükséges okvetlenül ezen cél elérésére, mily úton lehet legbiztosabban és legrövidebben a kitűzött célhoz eljutni.

Olvasás, írás és fogalmazás: mind a három főképen gyakorlati tudomány, tehát csak tartós gyakorlat által sajátítható el. Minthogy pedig az olvasás és írás tanításáról ez alkalommal nem szándékozom szólni: csak azt fogom vizsgálni, vajjon a szokásos magyar nyelvtani tanítás népiskoláinkban megfelel-e a kitűzött célnek, s ha nem, milyennek kell lennie ezen tanításnak?

Miként az előbb mondottakból következik, a nyelvtan tanítása a népiskolában csak eszköz azon főcél elérésére, hogy a tanuló gondolatait szóval és írásban meglehetősen szabadsággal és világossággal ki tudja fejezni, vagyis hogy az egyszerűbb fogalmazásban, pl. levélírásban kellő jártassággal bírjon. Az a kérdés már most, hogy ezen cél elérésére szükséges-e a népiskolai tanulóknak mindazon alaktani és mondattani ismereteket elsajátítania, melyek a legelterjedtebb népiskolai magyar nyelvtanokban, pl. a Nagy László-féleiben foglaltatnak? Ahhoz, hogy valaki gondolatait egyszerűen és világosan ki tudja fejezni és le tudja írni, szükséges-e nélkülözhetetlenül ismernie az összetett mondatok minden fajtát, a jelzői, kiegészítői, határozói, alanyi stb. mellékmondatokat, valamennyi névragot s az alanyi és tárgyias igeragozás minden módját és idejét, szóval azt a rengeteg sok nyelvtani ismeretet, melyeket ma magyar tannyelvű népiskoláinkban szétében tanítanak?

Én ki merem mondani, hogy nem szükséges, és hivatkozom a gyakorlati életre, mely lépten-nyomon példákat szolgáltat arra, hogy sokszor az oly emberek, kik a különböző nyelvtani kategóriákról vajmi keveset hallottak, akár beszéljenek, akár irjanak, oly határozottsággal és biztossággal fejezik ki gondolataikat, mely becsületére válnék sok tanult embernek, ki éveken át rágódott a nyelvtan legsubtilisabb részein.

De tovább megyek s azt mondom, hogy a főczél, t. i. a fogalmazás szempontjából haszna is vajmi kevés ama túlságosan részletes nyelvtani tanításnak. Avagy van-e valami haszna az ilyenféle nyelvtani gyakorlatnak: «— szuronya hegyes. — orra veres. — magva kemény» stb.? (lásd Nagy L. Nyelvgyakorlókönyvének 21-ik gyakorlatát.) És vajjon mi haszna van a fogalmazás szempontjából annak, ha valaki ismeri is a mondatok, határozók, kötszók, ragok stb. minden fajtáját, és ha még oly ügyesen tud is írni «ő közös, ő tulajdon, ő érzéki, ő gondolati főnevet» (lásd ugyanott 43. lap)? Azt hiszem, semmi más, minthogy a gyermekkel megutáltatjuk mindazt, a mi nyelvtan, s talán még édes anyanyelvét is. Ám a ki nem hiszi, hogy igazat beszélek, próbálja meg azon tanulóval, kinek nyelvtanulása csupán abból állt, hogy a nyelvgyakorlókönyv valamennyi példáit végig szenvedte, egy egyszerű levelet iratni: rögtön ki fog tűnni, hogy a tanuló mozdulni sem tud, nem képes két-három mondatnál többet kiizzadni, s azokból is hiányzik a helyes összefüggés; szóval kitűnik, hogy az elvégzett óriási munkának gyakorlati eredménye alig több a semminél.

Ha azt akarjuk, hogy növendékeink ügyesen le tudják írni gondolataikat, már jó korán szoktassuk őket a fogalmazáshoz, s lépten-nyomon gyakoroljuk őket abban. A fogalmazásnak ezen folytonos gyakorlata, ha teljes fokozatossággal és kellő ellenőrizéssel történik, sokkal biztosabban elvezet a népiskolának e tekintetben kitűzött céljához, mint a mondat- és alaktannak bármily részletes ismerete.

Mindezekhez még abbéli meggyőződésemet is kifejezem, hogy a 3. és 4. elemi iskolai tanulók nagy része nem is érti, sőt koránál

fogva nem is értheti azon sok és részletes nyelvtani tudományt, mely a használatban levő nyelvtani könyvekben eléje tálatatik, hogy tehát még az a haszna sincs meg ezen nyelvtan-tanulásnak, hogy a tanuló beletekintvén a nyelv szervezetébe, értelme gymnastizálódnék. Szótanulás biz az legnagyobb részt, és semmi egyéb.

Igen-igen figyelemre méltó és tanulságos, a mit nagynevű nyelvészünk Hunfalvy Pál legujabban megjelent művében, a «Nyelvtudomány és nyelvtanítás»-ban ide vonatkozólag mond. Ugyanis művének 141. lapján arról szól: «Kell-e általában bármi néven nevezendő grammatika a népiskolában?» és «fő eszköz-e a nyelvtanítás kezdő fokán a mondatelemzés?» Ime e kérdésekre a hirneves szerző véleménye: «Nyelvérzése (t. i. a tanulóé) és nyelvtudata nem zavarodik-e meg szükségképen, ha alany, mondomány, egyszerű mondat, összetett mondat, érzéki és gondolati főnév stb. stb. vad szók csöngenek a fülébe s terpeszkednek a szeme elé, neki, a ki még az olvasás mesterségét sem tanulhatta meg jól? Egy olvasókönyv, melynek darabjai a gyermeki felfogáshoz képest ki vannak válogatva, s oly tartalmuak, hogy a tanító magyarázata mind az erkölcsi érzést, mind a jó izlést, mind a nyelvi helyesség és szépség iránti fogékonyságot ébresztheti a tanítványban, nem jobban neveli-e majd a magyar nyelvtudást, mintsem a mondat kategóriáinak feszegetése és a grammatikai műszók megtanultatása? Ezek mellőztével pedig mennyi időt nyerne a tanító és tanítvány az olvasó-darabok megemésztésére s élő szóval és írással való kifejezésére? Én azt vélem, az ekképen oktatott tanítvány sokkal képesebb volna a gymnasiumi tanulásra, mint az olyan tanítvány, a ki már két vagy három évig a mondat különbségeivel s a grammatika műszavaival kínlódott, a melyek jelentését akkor nem foghatván fel, most már unalomból sem akarja többé megérteni. Nem tudom, nagyot véték-e, ha kimondom, hogy «semmiféle magyar nyelvtan nem kell olyan népiskolában, melynek növendékei magyarul beszélnek».

Föltétlenül elfogadom a nagy nyelvész azon nézetét, hogy semmiféle magyar nyelvtan nem kell a magyar nyelvű népiskolá-

ban, sőt azon tanulókra nézve, kik középiskolákban folytatják tanulmányaikat, még a szorosan vett nyelvtani ismeretek teljes mellőzése is a népiskolában helyes és üdvös lehet, ha különben az olvasókönyv a fentebbi idézetben vázolt módszer szerint kezelik. Ámde a népiskola nem tekinthet csupán azokra, kik a középiskolákra mennek; neki a nép gyermekeinek nagy tömegével szemben külön célja van. A népiskolai nyelvi oktatásnak főcélja az életben szükséges egyszerűbb fogalmazás elsajátítása. Nem mondom, hogy gyakorlat által e tekintetben a kellő ügyességre szert ne lehetne tenni, mert hiszen, mint fönnebb említém, sok példa van erre. De tagadhatatlan, hogy a legegyszerűbb írásbeli fogalmazvány készítésénél is szükségesek, vagy legalább igen hasznosak némi nyelvtani ismeretek. Azt hiszem, a nyelvtani ismeretek teljes mellőzése a népiskolában épen olyan túlzás lenne, mint a milyen túlzás a most divó nagyon is részletes nyelvtanulás. Az igazság itt is valószínűleg középen van.

Lássuk tehát, mi volna azon tananyag, melyet az elemi iskola négy alsó osztályában — tekintettel a fogalmazásra — fel kellene dolgozni. Véleményem szerint elég volna a következő:

a) Mondattanból: Az egyszerű pusztá és az egyszerű bővített mondat, az összetett mondat, s annak egyes mondatokra való szétzedése, a mondatnak a két főrésze, t. i. alany- és állítmányra való szétszedése, s annak meghatározása, pusztá-e az alany és állítmány, avagy bővített. — *b)* Az alaktanból: A főnév, melléknév, ige, számnév, névmás, igehatározó és esetleg a kötszó, indulatszó és névutó felismerése, az egyes- és többesszám, az ige három főideje alanyi és tárgyias ragozással, úgy az ikes, mint az iktelen igeekre vonatkozólag, a melléknév fokai, a tőszó, rag és képző felismerése, gyökszó, képzett szó és összetett szó. — *c)* Hangtanból. A magán- és mássalhangzók megkülönböztetése, szótagolás. — *d)* Végre a helyesírás főbb szabályai és a főbb írásjelek használata.*

* Megjegyzem, hogy úgy az összetett mondat egyes mondatainak mint a ragoknak megnevezése fölösleges és céltalan.

Ezen tananyag feldolgozására a következő beosztást tartom czélhoz vezetőnek:

I. osztály. A tanulók a beszéd- és értelemgyakorlatoknál rászoktatandók arra, hogy minden feladott kérdésre értelmesen, kerek egész mondatban s helyes szórenddel feleljenek, az irva-olvasásnál pedig arra, hogy a rövid és hosszú magánhangzók pontosan jelöltessenek.

II. osztály. A beszéd- és értelemgyakorlatoknak az I. osztály módszere szerint való tovább kezelése. A nyelvtanra kitűzött 2 órának első felében, tehát hetenkint 2 félórán át a beszéd- és értelemgyakorlatokban megbeszelt tárgyról feltett kérdésekre karban vagy egyenkint való felelés, s ezen feleletnek azonnal írásba való foglalása. Pl. melyek a kutya testének főrészei? A kutya testének főrészei ezek: feje stb. Az ily fogalmazási gyakorlatok alkalmával megtanítandók a tanulók arra, hogy az írás kezdetén és pont után nagybetű irandó, hogy ha egy gondolatunkat leírtuk, pl. egy kérdésre megfeleltünk, a végére pont teendő, hogy továbbá a kérdést kérdőjellel jelöljük, ha pedig valamit elszámálunk, az elszámálás megkezdése előtt kettőspontot, s az egyes részek közé vesszőt teszünk, hogy az emberek, hegyek, folyók, tavak, városok stb. nevei nagybetűvel irandók, végre hogy a keményen kiejtett mássalhangzók kettősen irandók. Felveendő tananyag még a magán- s mássalhangzók megkülönböztetése, a szótagolás szabályai. A két nyelvtani órának másik felében diktandó-írás vagy másolás. Természetesen elengedhetetlen ezen fogalmazási és írási gyakorlatoknak a tanító által otthon való átvizsgálása s a főbb, de csakis a főbb hibáknak az egész osztály előtt való feltüntetése.

III. osztály. A főnév, melléknév és ige fölismerése. Az olvasókönyvből czélszerűen kiválasztott olvasmányokon az egyszerű pusztá és egyszerű bővített mondat ismertetése, a mondatnak a két főrésze, t. i. alany- és állítmányra szétszedése, annak meghatározása, bővített-e az alany- és állítmány, vagy nem. A számnév és névelő fölismerése, az egyes és többes szám, az ige 3 főideje, a melléknév fokozása, a szótó és rag fölismerése. Ezen itt

felsorolt tananyagnak feldolgozására elegendő hetenkint 2 félóra, a másik két félóra pedig diktandó- vagy ütenyírásra és másolásra fordítandó. A 4 nyelvtani órából fenmaradó másik 2 órán fogalmazás, melynek anyagául szolgáljanak az olvasási órákon megbeszélte olvasmányok természetrajzi tárgyai, a földrajzi órákon tanultak, egyes kis meséknek a tanító után való elmondása és leírása. Azonban mindenkor szükséges a főbb mozzanatokra vonatkozó néhány főbb kérdésnek a táblára való fölírása. Mindezen fogalmazási gyakorlatoknál újból is figyelmeztetendők a tanulók mindazokra, a mik a II. osztálynál felhozattak. A dolgozatok lelkiismeretes átnévése elkerülhetetlen.

IV. osztály. A III. osztályban tanult nyelvtani ismeretek föllevenítése után az összetett mondat, annak egyes mondatokra való szétszedése, a névmás, határozó, esetleg a kötszó, indulatszó és névutó fölismerése, a mult idő jellemző ragja, a három főidő az alanyi és tárgyias ragozásban, tekintettel az ikes és iktelen igékre, a tőszó, rag és képző fölismerése, a gyökszó, képzett és összetett szó. A pont, vessző, kettőspont, kérdőjel és idézőjel használata. Ezen itt felhozott tananyag heti 2 félórán át ismét feldolgozható, a másik két félóra pedig diktandó- vagy ütenyírásra és másolásra fordítandó. A nyelvtani órákból fenmaradt másik két órán át fogalmazás, melynek tárgya legyen az olvasmányok és a földrajzi leczkék rövid leírása, egyes a gyermek előtt kedves jelek leírása és levelek. Figyelmeztetések oly irányban, mint a 2. és 3. osztályban, itt is lépten-nyomon szükségesek.

Az a kérdés már most, hogy a magyar nyelv tanításának ilyen berendezéséből minő előnyök származnak népiskolai tanügyünkre? Én a remélhető előnyöket a következőkben látom: 1. A magyar nyelvtan tanításának ezen itt kifejtett rendszere megfelel a népiskola természetének és céljának, de másfelől meg egyez a magas közoktatási kormány intencziójával és rendeleteivel is. 2. A tananyag tetemes megrövidítése elejét veszi a nyelvtan-tanítás által netalán okozott túlterhelésnek. 3. Az itt fölelt tananyag olyan, hogy azt a népiskolai tanulók koruk és fejlettségöknél fogva megérthetik, és hogy az a népiskolai anyanyelvi

oktatás főcéljára, t. i. a fogalmazásra szükséges is, hasznos is. 4. Az ekkép vezetett tanulók kevesebb részletet fognak ugyan tudni a szoros értelemben vett nyelvtani ismeretekből, de azt, a minek az életben igazán hasznát veszik, t. i. a gondolataiknak szabatos és helyes kifejezésében való gyakorlottságot úgy írásban, mint szóval, mindenesetre elsajátítják; sőt erős a reménységem, hogy az ekkép előkészített tanulókat még a képiskolák is szívesebben fogadják. 5. Végre illetén anyanyelvi oktatás mellett elesik annak szüksége, hogy otthonra írásbeli dolgozatok adassanak fel, mi által a dolgozatok külső tisztaságának megőrzése, s általában e tekintetben a rend- és tisztaságra való szoktatás is könnyebben keresztül lesz vihető. De elesik még annak szüksége is, hogy az olvasási órák egy része írásra fordíttassék, a mi megint az olvasás nagyobb mérvű gyakorolhatása és az olvasmányok alapján való tárgyi ismeretek közölhetése szempontjából rendkívüli fontos és előnyös.

Hátra van még azon kérdés eldöntése, vajjon, ha a nyelvtan az általam kifejtett rendszer szerint tanítatik, szükséges-e a tanulók kezébe nyelvgyakorló könyv? Kimondom határozottan, hogy olyan, a milyeneket eddig használtak országszerte, nemcsak hogy nem szükséges, de sőt káros. Ott van az olvasókönyv, abban szemléltetheti a tanító mindazt, a mi nyelvtani tananyagúl felveendő. Nem fejezhetném be már is hosszúra nyúlt értekezésemet helyesebben, mint ha idézem erre vonatkozólag Hunfalvy Pál nézetét: «A mondatos nyelvtanok iszonyú kárt okoztak már a latin, szóval az idegen nyelvek tanításában; az anyanyelv tanításában szimpliciter eltiltandók. . . . Az anyanyelv tényeit a tanulóval kell megtaláltatni, rendeztetni: ámde «erre a hasznos, elméletítő foglalatosságra» az egyes mondatok nem valók, arra egész olvasó darabok kellenek».

PÁSTHY KÁROLY.

GYAKORLATI TANÍTÁS.

KÉZIMUNKA : BEVEZETŐ BESZÉLGETÉSEK AZ ELEMI ISKOLA

II. OSZTÁLYÁBAN.

A női kézimunka nevelő hatásánál, s gyakorlati fontosságánál fogva épen oly joggal képezi rendes tantárgyát az elemi leányiskoláknak, mint a számvetés, vagy írás-olvasás; azt hiszem, hogy ezt e folyóirat olvasói ép oly készséggel elismerik, mint a mily kétségtelenül egyetértenek velem abban, hogy a kézimunkatanítónak is ép oly szigorúan kell alkalmazkodnia azon iskolai törvényekhez, melyek a tanítási anyag terjedelmét és fokozatát meghatározzák, mint a többi tárgyak tanítóinak.

A kézimunka tanításnál is figyelniünk kell a tanítástan általános szabályaira. Itt is a könnyebbről megyünk a nehezebbre, az egyszerűről az összetettre; itt is az előmutatás, a megértetés az első, a begyakorlás a második fok; itt is arra kell törekedni, hogy legyen a tanítás értelemfejlesztő; a tárgy a növendék természetéhez és fejlődési fokozataihoz mért; legyen gyakorlati; legyen esztetikailag és erkölcsileg képző, és vezessen önmunkásságra.

Szükséges még azonkívül, hogy a tanítás folytonos legyen, azaz, amint egész iskolába járása idején ír, olvas, számol a gyermek, úgy kössön, horgoljon, varrjon stb. minden osztályban, nehogy a már tanult munkanemet valamelyik osztályban nem gyakorolván, elfelejtse. Erről azonban más alkalommal. Most itt csak azt kívánom még megjegyezni, hogy a kézimunkatanítást csak kivételesen, azaz csak ott engedném az I. osztályban megkezdeni, hol a gyermekek a gyermekkertekből lépnek az elemi iskolába. A gyermekkertek, ha jól vannak vezetve kellőleg elkészítik

a gyermekeket a kézimunkatanulásra, a hol pedig ez az előkészület hiányzik, ott azt az I. osztályban kell pótolni. Az I. osztályban játszva bevezetvén a gyermekeket az iskolai életbe és munkába, a rendszeres munkaoktatás megkezdését a II. osztályra hagyjuk.

Sajnos azonban, hogy a gyermekkertek és óvodák nagy része nem felel meg teljesen azon várakozásoknak, melyet az elemi iskola hozzájuk, mint előkészítő osztályokhoz köt. Szerintem nem elég gyakorlati és nem eléggé felel meg a gyermekek természetének a legtöbb gyermekkert iránya. Nagyon is lenyűgözik a gyermeki akaratot, nagyon is sok elméletet kevernek a játékhoz. A játékoknak sokkal inkább a való élet visszatükröződésének kellene lenni, mint a hogy ezt Fröbel valóban gondolta, mint én azt igen ügyesen gyakorolni láttam Köhlernél, Góthában. Itt a gyermekek sütöttek, főztek, söpörtek, mángoroltak, sodortak, fontak, kalapáltak; adtak és vettek; utaztak; vendégeket fogadtak; úsztak; másztak stb., s mindezt akkor, mikor ők akarták tenni. A napirend nem volt szorosan meghatározva, a tanítónő csak az akaratot, kedvet keltette fel arra nézve, amit cselekedtetni akart. Ily irányba óhajtanám én a gyermekkerteket terelni a kézimunkatanítás érdekében. Ha a kis lány a gyermekkertben vékony, vastag kötőtűt, horgolótűt, pamutot, czérnát, zsinórt stb. vásárol, s ezek használatát megismeri: igen sokban megkönnyebbedik a munkatanítónő munkája s nagyobb sikert érhet el az elemi 6 osztályon keresztül.

De még a legkedvezőbb előkészülettel bíró gyermekeknél is szükséges, hogy a tanítónő a beszéd- és értelemgyakorlatok tanításánál, midőn az érzékeket s azok használatát tudatossá teszi, a kézimunkát is belevonja a beszélgetésbe. A tanítónő ügyességétől függ már ekkor kedvet és szeretetet költeni fel a gyermekben a kézimunka iránt. A beszéd- és értelemgyakorlatok vezérkönyve ilyen tárgyú beszélgetésre példát nem mutat fel, azért megkísértem itt néhány ilyen *bevezető beszélgetés* összeállítását.

Megjegyzem, hogy a tanítvány szájába adandó feleleteket nem tartottam szükségesnek leírni.

I. Tanító: Emeljétek fel jobb kezeteket! — Ereszszétek le!

Álljatok fel! Üljetek le! Mit cselekedtetek most? (Álltunk, ültünk.)

— Mit csináltunk a megelőző órában?

Mit szoktatok az iskolában csinálni B?

Mit szokott édes anyád odahaza csinálni délelőttönként M?

Mit szoktak cselekedni, ha a tanulást bevégeztétek?

Vasárnap délután mit csináltak?

A ki ír, olvas, számol, arról azt szoktuk mondani, hogy cselekszik valamit, foglalkozik valamivel. Hogy mondtam A?

Cselekszik-e az is valamit, a ki játszik?

Melyik foglalkozás hasznosabb a söprögetés, takarítás, vagy a játék?

Melyik hasznosabb a tanulás vagy a játék?

A kötés, varrás, vagy a játék?

No lássátok *az ilyen hasznos foglalkozásokat dolognak, vagy munkának szoktuk nevezni.*

Minek nevezzük? . . . Mit nevezünk munkának? mondjátok együtt!

Az olyan embereket pedig, akik hasznos foglalkozásokat végeznek munkás, dolgos embereknek szoktuk mondani.

Mivel fogjuk meg a tollat, ha írunk? mivel fogjuk meg a kanalat, a villát, ha eszünk, a seprűt, ha seprni akarunk?

Ha munkálkodni, dolgozni akarunk, mindig kezünkre van szükségünk, vagyis *a munkát kezünkkel végezzük.*

Hol vetted a kötényedet M! úgy-e édes anyád varrta?

A harisnyádat ki kötötte B! Mivel kötötte? (Kezével.)

A cipész is kezével készítette a cipőt, a testvéred is kezével horgolta a kendődet.

Édes anyátok mikor varr, a cipész mikor a cipőt készíti, ha valaki horgol munkát végez-e?

Ezeket a munkákat, a melyeket *kezzel szoktak végezni kézi-munkának is szoktuk nevezni.*

II. Hogyan készítette édes anyád a kötényedet A!

Nem tudod? Emlékezzél csak vissza. Szövetet vett a boltban, ollót vett kezébe, kiszabta, tűt vett kezébe és megvarrta. Miből varrta tehát?

Hát a te ruhád B miből készült?

Szövetből készült-e a te harisnyád? Ki tudja miből készül a harisnya? hol vesszük a pamutot?

Hát te honnan kaptad a cipődet? Azt nem édes anyád, azt a cipész varrta. A cipész is elment a boltba, vett bőrt, kiszabta a cipőt s megvarrta.

Lehet-e kötényt, ruhát szabni szövet nélkül? Lehet-e harisnyát kötni pamut nélkül; cipőt varrni bőr, vagy szövet nélkül?

Lássátok, ha valamit készíteni akarunk, mindig szükségünk van valami *anyagra*, amiből azt készítsük.

Azaz: *azt, amiből valamit készítünk, anyagnak nevezzük.* Mondjátok együtt. Hogyan nevezzük azt, amiből valamit készítünk.

Nevezz valami *munka-anyagot* C? Te is; te is! Mit készítünk abból? Mit készítenek pamutból? Mit fából, üvegből?

Lehetne-e szabni, vágni, fejteni olló nélkül?

Hát kötni, varrni tű nélkül?

A szabást, vágást, fejtést, olló segítségével végezzük, a kötést varrást tű segítségével.

Jegyezzétek meg jól: *azokat a tárgyakat, melyeknek segítségével a kézimunkákat elkészítjük, eszközöknek, munkaeszközöknek nevezzük.* Mely tárgyakat nevezünk munkaeszközöknek?

Nevezz valami munka eszközt L.

A varrótűvel varrni szoktunk; milyen eszköznek lehetne hát azt nevezni? (Varróeszköznek) hát a kötőtűt, az ollót.

Összefoglalás, ismétlés.

III. Nézzetek ide, mutatok három gombolyagot, ez pamut, ez czérna, ez selyem; itt meg van három pár harisnya, nézzétek meg jól, melyik van pamutból kötve? Melyik van czérnából; melyik selyemből?

A harisnyákat lehet tehát *pamutból, czérnából, selyemből, sőt még gyapjúfonálból is kötni.*

Tudjátok-e még, hogy nevezzük azt az eszközt, a mivel kötni szoktak? (kötőeszköz, kötőtű.)

Láttál-e már harisnyát kötni M? Tudod-e hány tűvel kötik a harisnyát S?

Mit gondoltok, honnan veszi édes anyátok a kötöttűt? Igaz, de ha nincs az asztalfiókban, akkor a boltból a kereskedőtől veszi.

Hát azt tudjátok-e honnan veszi a kereskedő?

No majd megmondom én, *a gyárakból*. Lássátok, *a gyárak olyan nagy házak, a hol sok, sok ember dolgozik együtt egyféle munkát*.

Vannak olyan *gyárak*, a hol minden ember egyik nap úgy mint a másik nap kötöttűt készít; az ilyen gyárakat *kötöttű gyáraknak* nevezik. Más gyárakban minden ember varrótűt készít; hogyan lehetne nevezni az ilyen gyárat? Hát a hol mindenki czipőt készít?

Itt a szomszédban van egy czipész, az a segédjével együtt czipőt készít. Gyára van neki? Mért nem mondjuk az ő lakását gyárnak (mert nem *sokan* dolgoznak nála); neki csak műhelye van.

Emlékeztek-e még, a múltkor azt mondtuk, hogy ha valamit készíteni akarunk, anyagra van szükségünk. A kötő- és varrótű-gyárosnak is van anyagra szüksége?

Miféle anyagból készíti a kötő- és varrótű-gyáros a tűket. Ki tudja? No mondd meg A. Helyesen, vasból; ilyen közönséges szürke vasdarabból mint ez itt. (Szemléltetés: szükséghez képest néhány szó a vas előállításáról feldolgozásáról: vagy utalás arra, amit a vasról a beszéd- és értelemgyakorlatok alapján már tanultak.)

IV. Nézzetek csak ide, most ismét mutatok valamit. Ez itt az az anyag a pamut, amiből *a pamutfonalat* készítik. Fogjátok csak a kezetekbe, úgy-e milyen puha tapintása van.

A pamutot egy hasznos növény, *a pamutnövény* adja nekünk. (Bemutatása a pamutnövénynek képen, különös gonddal szemléltetendők a pamut magja, magtartója, s a magvakat borító nyers pamut.)

Próbáld meg M. tudnál-e abból a csomó pamutból olyan hosszú fonalat kihúzni, mint én ebből a gombolyagból. Próbáld meg te is A, te is S. Lehet-e? Ugy-e nem lehet; egy kis darabra ha kihúzzuk, mindjárt elszakad. Mit gondoltok, lehet-e hát belőle harisnyát kötni?

Bizony nem, *a pamutból, hogy belőle harisnyát köthessünk, előbb pamutfonalat kell készíteni.*

Add ide csak azt a csomó pamutot B. Nézzetek ide, én majd egy kis pamutot kihúzok a csomóból (így), de nem szakítom le, hanem az ujjaimmal összesodrom (így); megint húzok egy darabot belőle és megint összesodrom. No lássátok ez már nem szakad el olyan könnyen.

Mondd el csak S., mit csináltam én most? (összesodortam ujjaim közt a pamutot.) Nézzétek csak, az által, hogy a pamutot összesodortam, olyanforma fonalat nyertem, mint amiből a harisnyát kötik. (Ha lehet szemléltetése a guzsalynak, orsónak, s kifejtése e fogalmaknak: fonni, sodorni, gombolyítani.)

Ki tudja már most megmondani nekem, mit kell tenni a pamuttal, hogy köthessünk belőle? Mondd meg te is B.

Most mondjátok együtt: *a pamutból, hogy köthessünk belőle, pamutfonalat kell sodorni.* (Ismétlés, összefoglalás.)

V. Megfigyeljétek e odahaza, úgy mint mondtam, hogy mire használja édes anyátok a pamut és czérnafonalat?

Mondd el M. Mondd el te is S.

Ti eddig még nem sok hasznát vettétek a pamutnak, de ha szorgalmasok lesztek, majd megtanultok kötni, horgolni ti is, készíthettek a pamutból sok hasznos és csinos tárgyat: harisnyát, kis czipőt, fejkötőt, kendőcskét. Nézzétek ilyeneket. A tanítónő szemléltet egy csomó kötött tárgyat.

Itt a szomszédban lakik egy kis lányka, ki az édes anyjával és két nagyobb nővérével egész nap dolgozik, varrnak, kötnek, horgolnak. Így nagyon sok, sok szép dolgot készítenek; de azt nem használják mind maguk el, hanem odaadják pénzért (eladják) másoknak. *Ők munkájokkal pénzt szereznek.*

Aki szorgalmas, az munkájával pénzt szerezhet, s a pénzen vehet kenyeret, ruhát s mindent a mire szüksége van. (Mit szerezhet munkájával, a ki szorgalmas?)

Emlékeztek? a múltkor azt mondtuk, hogy a kézimunka azért hasznos, mert vele minden szükséges ruhadarabot elkészíthetünk.

Most meg azt látjuk, hogy pénzt is szerezhetünk vele. Miért hasznos hát a kézi munka D?

Mondjuk együtt: *a kézimunka azért hasznos, mert minden szükséges ruhát elkészíthetünk vele magunknak, és mert pénzt is szerezhetünk vele.*

De kézimunkával sok kedves örömet és meglepetést lehet szerezni. Milyen öröm lenne az szüleiteknek, ha most szépen megtanulnátok kötni, s karácsonyra készítenétek nekik valami csinos apróságot; atyátoknak köthetnétek egy kis pénzes erszényt, anyátnak mosdó keztyűt, s később, ha ügyesebbek lesztek nagyobb dolgokat is készíthetnétek.

Szeretnétek-e már ti is valami kézimunkát tudni?

No ha ilyen nagy kedvetek van, fogjunk mindjárt hozzá. Mire van szükségünk, ha kötni akarunk?

Az ám! türe meg pamutra, de mivel nektek nincsen, hoztam én mindnyájatoknak. Itt van, nézzétek; mindenik kap két tűt és egy gombolyag pamutot. (Kiosztás.)

Itt ismétli a tanítónő, amit a tűről és pamutról a megelőző beszélgetések alatt tanultak. Mivel az osztálytanításnál a növendékek egyenlő anyagból, egyenlő munkát készítenek, a tanítónő maga szerzi be részükre az anyagot és az eszközt; óhajtandó, hogy a tanítónő találjon módot arra, hogy *a munkaanyagot a szegénysorsú növendékek ingyen kapják.*

*

Ilyenféle beszélgetések majd minden munkaórán fordulhatnak elő; s a körülményekhez képest, hosszabbak, vagy rövidebbek lehetnek. A tanítónő arra törekedjék, hogy a növendékek mindent tudatosan tanuljanak a legegyszerűbb fogás is csak a gyakorlat által váljék gépiessé. A nagyobb osztályokban ezek a beszélgetések rendes magyarázatokká nővik ki magunkat a munkaanyagáról eszközeiről, készítmódjáról stb. A fontosabb dolgokat többször ismételjük a növendékekkel, hogy jól az emlékezetükben maradjon, de őket bizonyos szabályok feljegyeztetésével vagy betanultatásával gyötörni nem kell.

K.

KÖNYVISMERTETÉS.

Magyar Pantheon. Irta: Dr. Márki Sándor Pozsony. 1884. Kiadja Stampfel Károly.

Emberi természetünkben fekszik, hogy óhajtjuk színről-színre látni azon jelesek, kik a tömeg közül kiválva szép és nemes tetteket vittek véghez. E vágy alapja nem a kíváncsiság, mint inkább a nagyak és nemesnek szívünkbe oltott tisztelete. S ha vágyunk célját éri, a nagy emberek közvetlen szemlélete emelő, nemesítő hatást gyakorol lelkünkre. Elhúnyt jeleseinke színről-színre nem láthatván, fönmaradt arczképeik helyettesítik nekünk a közvetlen szemléletet.

Ime, ebben áll legfőbb fontossága azon arczképcsarnokoknak, melyekben egy-egy nemzet a maga elhúnyt jeleseinke képeit összegyűjti; a minő gyűjteményünk nekünk is lesz nem sokára a fővárosban. E gyűjtemény bizonyára nagy hatással lesz hazánkban a történeti tudat s az ebből folyó hazafias érzet emelésére. Ugyanezen célú kívánja szolgálni, legalább kicsiben, az a könyv is, melyet itt pár sorban ismertetünk, s mely a napokban jelent meg Stampfel vállalkozó szellemű pozsonyi könyvárusnál.

A «Magyar Pantheon» 150 jelesünk arczképét tartalmazza, kezdve a XV. századbeliektől le egészen korunkig. Államférfiak, katonák, költők, művészek, tudományos írók képei alkotják e sorozatot. A képek lehetőleg egykorú fölvételek másolatai, csak a legrégebbek némelyikének hitelességéhez férhet némi kételkedés. Az arczképek elég izléssel vannak kiállítva s mindegyikhez 8—10 sorból álló rövid életrajz van csatolva, melyeket Dr. Márki Sándor, törekvő ifjú tudósunk állított össze.

Igaz ugyan, hogy az újabbkori jelesek között egynek-egynek az élethez hívebb képét is lehetett volna a gyűjteménybe fölvenni, pl. Petőfinek nem azt a nagyon elterjedt *idealis* képét; másrésről az is igaz, hogy egyik-másik életrajzi adatba hibák is csúsztak be, *Péczei József* (t. i. az 1-ső) nem volt «debreczeni tanár» s nem is «Debreczenben halt meg»: de ezek s az e félék csekély hibák, s könnyen javíthatók lesznek egy későbbi kiadásban, s nem akadályoznak bennünket annak kijelentésében, hogy mi e gyűjteményt becsesnek, s a vele való megismerkedést mind a tanulóifjúság mind a felnőttek számára tanulságos és élvezetes foglalkozásnak ne tartsuk.

A könyv két alakban jelent meg. Az egyik nagy 8-adrét, finomabb papírral s az arczképek benne csinos körözetekbe foglalva; a másik 16-odrét, melynek arczképei ugyanezek, de körözet nélkül. Amannak ára 2 forint, emezé 60 kr. K. L.

*

«*Magyar Diszitő Stíl.*» A nagyméltóságú m. kir. vallás és közoktatásügyi miniszterium segélyezése mellett írta és rajzolta *Huszka József*. Budapest, Deutsch-féle műintézet.

Ezen cím alatt legközelebb igen érdekes munka jelent meg, mely hazánk népies díszítő modorának elemeit és motivumait mutatja be, a mint azok a cifra szűrökön, kivarrott subákon, tulipános ládákon és régibb himzéseken találhatók. A mű nagyobb-részét díszítményi elemek, még pedig stilizált virágok rajzai képezik, melyek rendszeresen vannak egymásután összeállítva úgy, hogy a legtermészetesebb virágtól kezdve egészen a legszabadabban stilizált virágig, melynél már a természeti előképre alig ismerhetünk rá, majdnem minden átmenet megtalálható. Negyven táblán csupa ily virágokat látunk, számos rózsát, szegfűt, buzavirágot, tulipánt, napraforgót, őszirózsát stb. míg az utolsó lapon teljes díszítményeket ú. m. párnahaj-, oltár-, asztalterítő-díszítések, szűr-, mente-czifrázatokat, suba- és dohányzacskó kivarrásokat és festett bútorokat találunk színnyomatban feltüntetve; végre az utolsó lapon a Székelyföldön található galambdúc-os kapuk néhány szép példánya van bemutatva. A munka elején a szerző nagy lelkiismeretességről és teljes szakavatottságról tanuskodó kutatásainak eredményét szóval is közli.

Jelen műben a szerző kimutatta, hogy van magyar díszítési modorunk. Ha díszítményeink képzésénél ezen elemeket izléssel

és értelemmel felhasználjuk és a természetből vett, ezek szellemében stilizált elemekkel gazdagítjuk, nemsokára elmondhatjuk, hogy van a magasabb műizlést is kielégítő nemzeti díszítési módorunk.

A magyar díszítési motívumok lapos természetüknél fogva igen alkalmasak női kézimunkákra, miért is legmelegebben ajánlhatjuk a leányiskolák kézimunka tanítónői és rajztanítói figyelmébe.

Ára 10 frt, megrendelhető a szerzőnél, Huszka József rajztanárnál Szepsi-Szt. Györgyön. H. K.

VEGYESEK.

— *Miniszteri rendelet az egészségtan tanításáról.* A vallás- és közokt. m. kir. miniszter a következő rendeletet bocsátotta ki: «Az 1876. évi XIV. t. cz. 42. §-a kötelezőleg elrendelvén, hogy az életmentési és «az egészségügy szempontjából főfigyelmet érdemlő szabályok a népiskolákban tanítandók» a czélnak megfelelő tan- s illetőleg vezérkönyv megírására nyilvános pályázatot tettem közzé.

A beérkezett pályamunkák közül az orsz. közegészségi tanács birálati jelentése alapján a néh. Dr. Széll Lajos által szerkesztett «Életmentés és egészségtan» elemi és polgári iskolai tankönyv és «Vezérkönyv az életmentés és egészségtanhoz» című műveket fogadtam el és nyomattam ki a m. kir. egyetemi nyomdában. (Előbbinek bolti ára 20, utóbbinak 50 kr.) Ennélfogva a kir. tanfelügyelőségnek említett könyvek egy-egy példányát a végre küldöm le, hogy azoknak lehető terjesztése a nép- és polgári iskolákban és egyáltalában az életmentés és egészségtan tanítása iránt megfelelő módon intézkedjék. Budapest, 1885. január 3-án. Trefort s. k.»

— *Nők a kiállításon.* Daczára annak, hogy az orsz. kiállítási bizottság a női kézimunkákra nézve igen szigorú feltételeket szabott, hölgyeink mégis tekintélyes számban lesznek képviselve a kiállításon. A házi-ipari szakcsoport női kézimunka osztályában összesen 117 bejelentést fogadtak el. Ebből a fővárosra 22 esik. A legtöbb kiállítót Szabadka szolgáltatja (35 hölgy), utána Baja következik 35 kiállítóval.

— *Érdekes és tanulságos felolvasást* tartott a testi nevelésről dr. Dirner Gusztáv orvos úr e hó 28. Budán a népszerű felolvasásokat rendező társulat felolvasó estélyén. Felolvasó úr szives volt kéziratát folyóiratunk számára átengedni s jövő számunkban meg is kezdjük a két-három közleményre terjedő tanulmány közlését.